

65
JAAR

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

Nummer 2

HET LAND VAN HERLE

2015

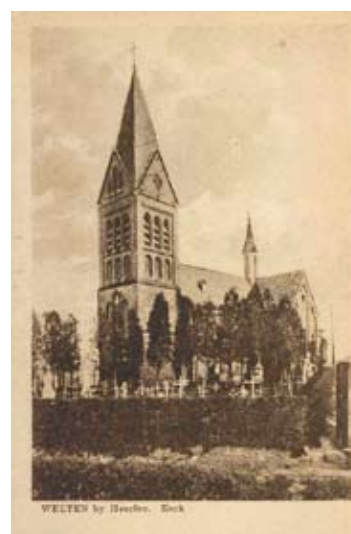
SINT MARTINUSKERK WELTEN

Door Piet Mertens, Ellie Peerboom-van der Meer en Mariëtte Paris-Vankan*

In het voorjaar van 2014 is in het kader van groot onderhoud de Sint-Martinuskerk te Welten Heerlen opnieuw geschilderd en voorzien van een nieuwe verlichting. Dat heeft geleid tot een opmerkelijke metamorfose van het interieur. Dit gegeven vormt een goede aanleiding om de geschiedenis van deze kerk (opnieuw) op schrift te stellen. Het resultaat van het moeizame archiefonderzoek van Ellie Peerboom-van der Meer vormt het eerste deel van deze bijdrage. Na de Tweede Wereldoorlog is de kerk verrijkt met kleurige wandschilderingen en een dito beglazing. Vooral de restauratie van deze schilderingen vroeg om een nieuwe studie van deze kunstzinnige uitmonstering. Dat heeft geleid tot een boeiende beschouwing in het tweede deel van deze publicatie door Mariëtte Paris-Vankan. Tot slot wordt verslag gedaan van de recente interventies .

INHOUD

Sint Martinuskerk Welten Door Piet Mertens, Ellie Peerboom-van der Meer en Mariëtte Paris-Vankan	49
Zeventig jaar Historische Kring Door Jac. Smeets	67
Terworm - geboortehuis van een "eminent" kardinaal Door Lou Heynens	79
De staatsmijn Hendrik en haar bedrijfsleiders Door Harry Strijkers	86
Aangestipt ... Door Frans Gerards, Koos Linders, Anita Quaedackers en Wim Nolten	91

Eerste vermelding van Welten

Door Ellie Peerboom-van der Meer¹

Het allodium (gebied als eigengoed) Heerlen wordt voor het eerst genoemd in een schenkingsakte uit 1065 van bisschop Udo van Toul (Noord-Frankrijk). Hierin is sprake van een pausbezoek in 1049 aan de Sint-Laurentiuskerk in Voerendaal, de moederkerk van de Sint-Andreaskapel te Heerlen en de Sint-Martinuskapel te Welten. Over de plaats van deze voormalige Andreaskapel lopen de meningen van historici uiteen. Mogelijk bevond deze zich ter plaatse van de huidige Sint-Pancratiuskerk in het hart van Heerlen. Maar over de plaats van de Laurentiuskerk in Voerendaal en de Martinuskapel in Welten bestaan geen twijfels. Daarna volgt een lange periode tot 1603 waarover tot heden vrijwel niets bekend is. Toen overleed Johan van Hulsberg, genaamd Schaloen. Hij was bewoner en bezitter van het adellijk huis "De Doom" te Welten. Hij werd in de kapel van Welten begraven. Een afgesleten hardstenen grafzerk van Johan van Hulsberg, gen. Schaloen, +1601, en zijn echtgenote, Margaretha Grein van Nerensteyn met beider familiewapens en acht kwartierwapens is thans een zeldzaam relict van de vroege geschiedenis van deze kerk. Bijna 240 jaar lang heeft deze zerk in de oude kapel gelegen. Omstreeks 1840 werd hij hieruit verwijderd. Daarbij is hij in twee stukken gebroken hetgeen nog goed zichtbaar is. Deze rijk gedecoreerde steen werd bij de eerste steenlegging van de huidige kerk in 1925 geplaatst bij de voormalige ingang van de toren uit 1897.²

Hierna werd het weer lange tijd stil in Welten. In 1779 schrijft Bachienne dat "De kapelle van Welten in 1661 door ouderdom om verre was gevallen en door den staat uit den grond was wederopgebouwd".³ Ook kunnen enkele oude beelden en schilderijen nog getuigen van eeuwenoude devoties op deze plek. Twee schilderijen uit de achttiende eeuw zijn zorgvuldig gerestaureerd door de Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) en kregen een prominente plek in de vernieuwde kerk. Bij een rondgang over het kerkhof valt het op dat oude graftekens ontbreken met uitzondering van de hiervoor vermelde steen die uit de kerk afkomstig is. Het oudste grafmonument dateert mogelijk (gedeeltelijk) uit 1880. De overige zijn aanmerkelijk jonger. Dit strookt met het feit dat de kerk pas in 1804 - na een korte sluiting in datzelfde jaar - het recht verwierf om zelf uitvaarten te verzorgen.⁴ Overigens zullen bij de bouw van de nieuwe kerk in 1927 diverse oudere graftekens zijn opgeruimd.

De Franse revolutionairen en de sluiting van de kapel in 1804

Tijdens de bezetting door Franse revolutionairen gold dat slechts die kerken en kapellen openbaar (en dus in gebruik) mochten zijn die hiervoor bij de prefect van het desbetreffende departement een verzoek hadden ingediend. De Weltenaren hadden een dergelijk verzoekschrift echter nooit ingediend omdat ze van mening waren dat zij dit niet hoefden te doen vanwege de hoge ouderdom van hun kapel. Dit ging een tijdlang goed totdat de nieuwe overheid strikte naleving van de voorschriften eiste. En zo kwam op 8 augustus 1804 het besluit van de prefect van het departement der Nederlanden dat de kapel gesloten moest worden.⁴ Burgemeester J.J. Schils van Heerlen kwam op 18 september 1804 de inventaris opmaken en pastoor Lemmens van de Sint-Pancratiuskerk sloot de kapel.⁵ Zo waren de Weltenaren verstoken van de zondagsmis, van de mogelijkheid hun kinderen te laten dopen, te trouwen en hun doden te begraven. Hun kerkelijke leven moest zich noodgedwongen verplaatsen naar de Sint-Pancratiuskerk. Hoe lang de kapel gesloten bleef, is aan de hand van de aanwezige archiefstukken niet te achterhalen. Maar uiteindelijk kwam de kapel toch op de vereiste lijst te staan waarmee ze voldeed aan het karakter van 'openbaar' volgens de Franse administratieve voorschriften.

Rector Frans Leonard Stassen (1804-1880) en het rectoraat Welten (1857-1921)

In 1857 wordt Welten opnieuw tot rectoraat verheven.⁶ Mgr. Paradis (1795-1886) benoemde Frans Leonard Stassen, voorheen kapelaan te Heerlen, tot rector.⁷ Naar het voorbeeld van de parochiekerk St.-Paul, voorheen kloosterkerk van de Dominicanen te Aken (waar Stassen vandaan kwam) voerde hij de Marculphus- en de Rozenkransverering in.⁸ Op 15 april 1860 had paus Pius IX (1792-1878) toestemming verleend om een volle aflaat te geven aan diegenen die Marculphus in Welten kwamen vereren. Op 21 juli 1861 richtte Stassen de Broederschap van de heilige Rozenkrans op.⁹ Over de stichting van een Marculphusoctaaf in 1881 die hij per testament heeft laten vastleggen werd jarenlang strijd gevoerd tussen besturen van de Sint-Pancratiuskerk en de Sint-Martinuskerk.¹⁰

Rector Stassen. Foto: Sander van Daal

Eerste uitbreiding kapel

Een andere erfenis van rector Stassen is de uitbreiding van de uit 1661 stammende kapel met toren. Deze verkeerde in een slechte staat en volgens de ambitieuze rector was hij te klein (12 meter lang, 6 meter breed en 4 meter hoog).¹¹ In 1870 liet hij door de Duitse schilder/architect Hugo Schneider (1841-1925) een schetsontwerp maken voor een nieuwe kerk. Dit plan werd echter nooit uitgevoerd.¹²

Op 17 februari 1875 werd in de agrarische gemeenschap van Welten een bouwcommissie geformeerd om de kapel te vergroten. Hierin zaten behalve rector Stassen: de landbouwers L. Beucker, M.J.W. Savelsberg, J.L. Schrijvers, J. Vrusch en particulier F. Hennen. Waarschijnlijk was een broeder redemptorist verantwoordelijk voor de (nog steeds

bestaande) aanbouw van het transept en koor in neoromaanse stijl aan de oude kapel die in 1875 werd gerealiseerd.¹³

Vernieuwen 'oude' kapel en herbouw van de toren

In 1895 werd de oude kapel tussen de toren en het transept afgebroken. Onder toezicht van uitvoerder L. Oostwegel uit Welten werd een nieuw middenschip gebouwd. Dit is in 1927 helemaal afgebroken en behalve een paar ansichtkaarten en foto's herinnert hier niets meer aan.

In 1897 werd de bestaande toren afgebroken. Op de oude fundamenten verrees onder toezicht van de Heerlense architect Jos Seelen (1871-1951) een nieuwe bakstenen toren in neoromaanse bouwstijl. Hij bestaat uit drie geledingen en is afgewerkt met lisenen en een rondboogfries. De overhoekse torenspits is afgewerkt met zwarte leisteen.¹⁴

Nadat de toren geheel gereed was, werden in 1899 nieuwe zijaltaren, communiebanken, kruiswegstaties, een preekstoel en een eerste harmonium (dat al na een jaar werd ingewisseld voor een klein orgel van Nohlen uit Roermond) aangeschaft.¹⁵ De nieuwe apsis werd door de uit Aken afkomstige kanunnik Matthias Göbbels (1836-1911) geschilderd.¹⁶ Helaas werden zowel de draperievoorstelling als de schildering in de apsisalot in de loop van de jaren overgeschilderd.

Over herkomst en het jaartal van aanbrengen van de historiserende glas-in-loodramen in het nieuwe transept is niets bekend. Voorgesteld zijn de aanbidding door de Drie Koningen in de noordzijde en de kring van Maria in de zuidzijde.

Op 25 mei 1903 werd de Sint-Martinuskerk van Welten met tweehonderd zitplaatsen geconsecreerd door Mgr. Drehmans (1843-1913).¹⁷

Mgr. dr. Hendrikus Andreas Poels (1868-1948), rector van de kerk van Welten en (hoofd) Aalmoezenier van de Arbeid

Tussen 1910 en 1919 was dr. Poels rector van de kerk van Welten. In de archieven van de Sint-Martinuskerk bleef hier nauwelijks iets van bewaard. Waarschijnlijk heeft Poels zijn stempel minder op het rectoraat gedrukt dan op zijn werkzaamheden als Aalmoezenier van de Arbeid in Heerlen en vanaf 1915 als Hoofdaalmoezenier voor de Mijnstreek. Hij zou veel afwezig zijn geweest.¹⁸ Op 3 juli 1911 richtte hij Woningbouwvereniging "Ons Limburg" op. Tevens was hij betrokken bij de oprichting van diverse andere organisaties en stichtingen. Vanuit de pastorie van Welten hield hij zich niet alleen met sociaaleconomische problemen in de Mijnstreek bezig maar ook met de stedenbouwkundige ontwikkelingen rondom Heerlen. Hij was een voorstander van de opkomende tuindorpen en trok hiervoor de 'Hollandse' architect Jan Stuyt (1868-1934) aan die sinds 1908 een eigen architectenbureau in Heerlen had om deze te realiseren.

In 1954 werd een bronzen standbeeld van Poels, ontworpen door Wim van Hoorn (1908-1979), onthuld. Na jarenlang op het Emmaplein in Heerlen te hebben gestaan werd deze plastic op 12 september 1996 naar Welten, op een plaats naast de kerk verplaatst.

Van Martinusrectoraat naar parochie Sint Martinus

De opvolger van Poels, Jos. Aloys Keybets (1870-1943) die in 1919 aantrad, heeft zich vanaf het begin ingezet om het rectoraat tot parochie te verheffen. Op 19 juni 1921 werd dit een feit. Omdat de bevolking sinds 1903 enorm was toegenomen, was de kerk te klein geworden. In november 1923 besloot men daarom om de kerk te verbouwen. Voor een geheel nieuwe kerk was er te weinig geld. Architect Jos. Seelen uit Heerlen kreeg de opdracht. Zijn eerste ontwerp uit april 1924 werd afgekeurd omdat de vergroting van de kerk met twee zijbeuken te weinig ruimte zou opleveren. Zijn tweede ontwerp werd goedgekeurd nadat dr. Goossens van de Bisschoppelijke Bouwcommissie enkele wijzigingen had aangebracht.¹⁹ Zo diende de nieuwbouw in Benzenrader natuursteen te worden gebouwd en niet in baksteen en moest het gewelf van hout worden gemaakt in plaats van steen.²⁰ Tussen het transept met koor uit 1875 en de toren uit 1897 verrees een nieuwe kerk. In plaats van de traditionele oost-west oriëntering had de kerk van Welten een noord-zuid as gekregen. Deze wijze van bouwen werd ook in 1921 toegepast door architect Hubert van Groenendael (1868-1942) bij de Sint-Martinuskerk in Geulle en door architect Alphons Boosten (1893-1951) tussen 1922 en 1926 bij de Sint-Margaritakerk in Margraten.²¹

De aannemer van de kerkuitbreiding van Welten was Van de Velden en de bouwsom (inclusief nieuwe meubelen) bedroeg fl. 100.000,00. Dit bedrag moest grotendeels uit eigen middelen worden betaald.

Op 12 juli 1925 legde Mgr. dr. Poels de eerste steen voor de grote uitbreiding van de kerk. In de steen die geplaatst werd in de wand tussen de sacristie

en de rechter zijbeuk staan een Latijnse tekst en een chronogram gegrift. De Latijnse tekst betekent vertaald in het Nederlands: "Terwijl het volk bidt, is de eerste steen gelegd door dr. H. Poels". In het chronogram is het jaartal 1925 verwerkt.

De schilder Jelinger uit Maastricht zorgde voor de apsischildering. Hierover liepen de meningen echter sterk uiteen. De algemene opinie was dat deze niet de volle instemming kon hebben van iemand die van kerkelijke kunst houdt en men was dan ook opgelucht toen deze in 1948 werd verwijderd. Op 23 augustus 1927 werd de kerk door bisschop J.A.H. Schrijnen (1861-1932) geconsecreerd.²²

De eerste jaren na W.O. II

De kerk van Welten heeft, behalve de roef van de klokken in 1943, nauwelijks oorlogsschade opgelopen. In de jaren van de wederopbouw onderging de kerk een metamorfose. Ze werd niet alleen opnieuw geschilderd maar kreeg ook nieuwe kruiswegstaties en glas-in-loodramen. In juni 1946 schonk Ir. Kremer, directeur van de O.N-mijnen, het nieuwe Heilig Hartbeeld afkomstig uit het Roermondse beeldhouwatelier Jos. Thissen en Zonen.²³ Ook kwam er een nieuw altaar gewijd aan Onze Lieve Vrouwe van Altijddurende Bijstand.²⁴ Het bijbehorende op hout geschilderde icoon werd door dhr. Jos Kuijpers van de Rousch aan de kerk geschonken. Op 15 augustus 1948 (Maria Hemelvaart) werden twee nieuwe klokken van de firma Eijbouts uit Asten geplaatst en door deken H.J.H. Bemelmans (1892-1970) gewijd.²⁵

Vergroten priesterkoor

In 1962 waren er vergevorderde plannen om het priesterkoor te veranderen en om van het oude kerkgedeelte een dagkapel te maken.²⁶ Vanwege financieringsproblemen en bezwaren van de Oranje-Nassau mijnen is dit toentertijd niet doorgegaan.²⁷ Het duurde tot 1967 voordat de kerk onder leiding van Mgr. J.J. Stassen (1921-2001),²⁸ volgens de nieuwe tijdsgeest van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), ingrijpend werd aangepast. Er kwam een stenen offertafel en het priesterkoor werd vergroot en doorgetrokken tot aan de oude kerk. De vloer werd voorzien van gele marmeren Perlato tegels met bijpassende lopers en de apsiswand kreeg als lambrisering een donkergrijs gordijn.²⁹

Omdat het bestaande schilderwerk van de oude kerk door vochtproblemen deels was afgebladderd en deels vergaan, werd dit in een effen lichte kleur opnieuw geschilderd. Vrijkomende banken uit 'de grote kerk' werden in de oude kerk herplaatst.

Dagkapel

In 1984 was de Weltense architect M. Luitjen verantwoordelijk voor een groot onderhoudsproject van de kerk. Tevens werd na tweeëntwintig jaar de dagkapel gerealiseerd. Door het aanbrengen van een glazen wand in een staalconstructie en voorzien van glazen deuren, werd het oude gedeelte uit 1875 gesepareerd van het kerkgebouw uit 1927. In de vormgeving van de glazen bovenlichten heeft hij de overwegende rondboogconstructie uit de

bestaande bouw laten doorlopen waardoor er een evenwichtige overgang tussen dagkapel en kerk ontstond. Het geheel is tot aan het plafond afgewerkt met panelen.

De schildering van de apsis van kanunnik Göbbels werd in 1984 door de Weltenaar Kees van Ekelenburg (1921-2009) met de voorstelling 'Met Christus voor de anderen' overgeschilderd.

Groot onderhoud

Sinds 1875 hebben er kleine en grote onderhoudswerken aan de kerk plaatsgevonden. De laatste uit 2014 was hard nodig en spreekt op dit moment het meest tot de verbeelding. De kerk werd onder deskundige leiding van Ir. P.A.M. Mertens (1932) geschilderd en de kruiswegstaties van E. Laudy uit 1948 werden door de Stichting Restauratie Atelier Limburg vakkundig en professioneel gerestaureerd. De Sint-Martinuskerk van Welten straalt als nooit tevoren.

De monumentale werken in de kerk van Sint Martinus te Welten

Door Mariëtte Paris-Vankan

Op 30 mei 1946 schreef pastoor J. Stevens aan de secretaris van de Bisschoppelijk Bouwcommissie te Roermond dat het kerkbestuur van plan was de schildering in het koor van de uitbreiding uit 1927 te vervangen.³⁰ Han Jelinger (1895-1961) had deze schildering in 1927 aangebracht. Men had besloten Harry Koolen (1904-1985) de hele kerk te laten schilderen. De benodigde 8 à 9000 gulden had men al bij elkaar. De pastoor kwam dit op 10 juni 1946 mondeling overeen met de secretaris van de Bisschoppelijke Bouwcommissie. Hij kreeg toestemming om nieuwe schilderijen te laten uitvoeren. Het kerkbestuur vroeg Koolen in september 1946 om een schets te maken. Ondanks herhaalde verzoeken van het kerkbestuur hiertoe had Harry Koolen in november 1946 nog geen schets ingediend. Het kerkbestuur besloot hem daarop mede te delen dat men de opdracht terugtrok. In januari 1947 besloot het kerkbestuur Eugène Laudy (1921-1995) te vragen om de kerk te beschilderen.³¹ Hij aanvaardde de opdracht. Eugène Laudy werd geboren in Heerlen en heeft bijna zijn hele leven in Heerlen gewoond. Tijdens zijn opleiding aan de Middelbare Kunstnijverheidsschool te Maastricht (1936-1940), woonde hij bij familie in Maastricht. Samen met Jef Schetters zette hij op deze school in 1941 de monumentale afdeling op. Eugène Laudy was een veelzijdig kunstenaar. Hij heeft vele monumentale ramen gemaakt verspreid over heel Nederland. Het meest bekend en geroemd zijn de twee enorme glaswanden (1959-1960) in de kerk van de huidige Emmaüsparochie voorheen de Heilige Antonius en Lodewijk kerk in Den Haag en dichterbij huis de Pancratiuskerk.³² Verder maakte hij mozaïeken, wandtapijten, wandschilderingen, reliëfs, beeldhouwwerken en vrij werk zoals schilderijen en tekeningen.

De wandschilderingen van Eugène Laudy

In juni 1947 startte Eugène Laudy met de beschildering van de apsis. In verband met een reis naar Italië vroeg hij in oktober 1947 aan het kerkbestuur uitstel voor de uitvoering van de beschildering van de kruiswegstaties. Dit uitstel werd hem verleend met de motivatie dat een reis naar Italië en met name naar Rome het werk alleen maar ten goede kon komen.³³ Deze reis heeft zeker invloed gehad op zijn ontwikkeling als kunstenaar. In Ravenna kwam hij met de vroegchristelijke en byzantijnse kunst in aanraking. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van een stijl die meer op deze byzantijnse-romaanse traditie is geënt. Deze nieuwe invloeden zijn goed te zien in de ramen van de Pancratiuskerk. In de apsis is een voorstelling van de Hemelvaart van Christus te zien. In het midden staat Jezus afgebeeld op een bijna monochroom vlak. Aan de zijden bevinden zich links en rechts een groep van zes apostelen. Zij staan eveneens in een bijna monochrome achtergrond. Achter hen is schematisch een landschap aangegeven door een gestileerde boom en het lichaam van Christus, waarvan ledematen en gezicht zijn uitgerekt. De apostelen zijn op dezelfde wijze afgebeeld. Op de gordelboog zien we in het midden een afbeelding van God de Vader en de Heilige Geest in de vorm van de geestesduif die zich naar de voorstelling in de apsis wendt. Samen met Christus vormen zij zo de Heilige Drie-eenheid. Twee engelen zijn hun begeleiders. Aan de linkerzijde bevinden zich de aartsvaders, van wie linksboven aartsvader Abraham te herkennen is. Rechts zien we de profeten van wie Mozes beneden te herkennen is aan de stralen die van zijn hoofd uitgaan. De achtergrond van deze voorstelling is vrijwel monochroom. Op een oude foto is te zien dat de oude beschildering nog twee bogen groter was. De voorstelling is niet herkenbaar en niet meer te achterhalen. De beschildering van de kalot is boven de vensters abrupt beëindigd.³⁴ De abrupte beëindiging was niet origineel, de schilderijen liepen door tot onder de vensterzone en is met de restauratie verzacht door de apsis ook (egaal) grijs te schilderen. De onderste zone van de apsis was niet beschilderd maar net als de onderste zone van de gordelboog voorzien van iets wat op voegen lijkt. Dat is ook nu in het pleisterwerk nog te zien.

Interieur. Bron: RCHG, parochiearchief Sint-Martinus Welten

Op de scheidingswanden in het schip is de Kruisweg van Jezus afgebeeld, beginnend rechts van de triomfboog richting de hoofdingang/orgeltribune en van de uitgang eindigend linksboven. Bij het lichaam van Jezus vallen de lange, uitgerekte ledenmaten op. Ook aan de wijze waarop handgeba-

Interieur Sint-Martinus Welten (foto 2014)

Eugène Laudy, Sint-Marculfus (foto 2014)

van deze schildering. In de literatuur werd tot dan toe geschreven dat het vroege werk van Eugène Laudy sterk aanleunde tegen het werk van Charles Eyck. In dit boek worden de verschillen beschreven tussen de wandschilderingen van Charles Eyck en Eugène Laudy. De vormtaal van Eugène Laudy is weliswaar op de barok geënt, maar de gestalten zijn veel tengerder dan die in het monumentale werk van Eyck en ze hebben hartvormige gezichten, terwijl Charles Eyck meer hoekige koppen schilderde. Eugène

ren een rol spelen in de voorstelling zien we de invloed van de reis van Eugène Laudy naar Italië. De kruiswegstaties werden op Goede Vrijdag 26 maart 1948 ingezegend.³⁶ In de bogen bij de ingang naar de huidige dagkapel ziet men recht achter een schematische weergave van een stad op de achtergrond met een afbeelding van de patroonheilige Sint-Martinus te paard die zijn mantel deelt met een naakte bedelaar. Links is er een voorstelling van een staande bisschop, Sint-Marculfus of Marcoen met rechts van hem een staande vrouw en een geknielde kreuple man en links een geknielde vrouw.³⁷ Wederom vallen hun lange lichamen, uitgerekte ledematen en gelaat op.

Voor Eugène Laudy waren dit niet de eerste wandschilderingen die hij maakte. In een handgeschreven levensbeschrijving beschrijft Laudy hoe hij als beginnend kunstenaar in 1939 buiten Valkenburg aan het tekenen was.³⁸ Plotseling tikte iemand op zijn schouder. Dit was Charles Eyck (1897-1983), toen een van de belangrijkste monumentale kunstenaars. Charles Eyck erkende het talent van Eugène Laudy en vroeg hem de apsis van de Sint-Jozefkerk te Broekhem te schilderen. Deze wandschildering staat in het boek over de monumentale kunst van het interbellum *De genade van de steiger* (2014) uitgebreid beschreven.³⁹ De afbeelding op de cover van dit boek is zelfs een detail

Laudy gebruikte sterk afgebakende contouren terwijl Charles Eyck meer met onscherpe en omfloerste contouren werkte waarbij kleuren direct tegen elkaar werden aangezet. In vergelijking met de snelle en robuuste perseelvoering van Charles Eyck is die van Eugène Laudy verfijnd. Eugène Laudy maakte graag gebruik van een streepjestechniek die bij Charles Eyck volledig ontbreekt. Eugène Laudy gebruikte ook meer kleurschakeringen in de opbouw van bijvoorbeeld de aarde in de tekening te Broekhem.

In de wandschilderingen in de Sint-Martinuskerk te Welten zien we dit eigen handschrift van Eugène Laudy nog meer naar voren komen dan in zijn wandschilderingen in de Sint-Jozefkerk te Broekhem. In de verdwenen wandschilderingen (1949-1950) van *De Triomf van het Kruis op de Berg Sion* omgeven door parabelen van Christus in de Sint-Jan-de-Doperkerk te Eyselshoven is de invloed van de byzantijnse kunst van Ravenna heel duidelijk aanwezig.⁴⁰ Een kruis met gemmen (edelstenen) nam de centrale positie in en verving een figuratieve afbeelding van Jezus aan het kruis. De figuren in de bogen stonden nu in een bijna monochrome achtergrond. De ledematen waren nog verder uitgerekt en de handgebaren nog gestileerder. De gelaten waren eveneens uitgerekt en meer schematisch en hiëratisch dan picturaal weergegeven.

Eugène Laudy, apsischildering Hemelvaart van Jezus 1947 (foto 2014)

Eugène Laudy, apsischildering Hemelvaart van Christus, detail de apostelen 1947 (foto 2014)

Eugène Laudy, kruiswegstaties in schip van Sint-Martinus, 1948 (foto 2014)

De beglazing door Eugène Laudy

Naast de wandschilderingen werden er een drietal glas-in-loodramen ontworpen door Eugène Laudy. Linksachter bevindt zich een raam met een voorstelling van Johannes de Doper als boeteprediker (1948). Dit raam toont sterke overeenkomsten met een raam met een voorstelling van Sint Hubertus (1941) in de voormalige Sint-Hubertuskerk te Bosscherveld-Maastricht. Deze ramen passen binnen de Limburgse picturale stijl of baroktraditie, zoals Joep Nicolas die introduceerde. Op een achtergrond van grotendeels blank glas is een voorstelling gemaakt met behulp van donkere kleuren glas en grisaille. Naast het raam van Johannes de Doper bevindt zich een raam met een voorstelling van Gerardus Majella (1979). Deze populaire volksheilige staat in een rode achtergrond met een blauw randje. Dit raam toont veel overeenkomsten met de ramen (1993) van Eugène Laudy in de Sint-Remigiuskerk te Klimmen. Hij werkte hier vooral in primaire kleuren. De achtergrond is bijna monochroom en er wordt zo min mogelijk grisaille gebruikt, alleen daar waar dit noodzakelijk was voor de voorstelling. De loodlijn en de kleur van het glas vormen zo de elementen waarmee de voorstelling wordt vorm gegeven en niet meer het grisaille.

E. Laudy, Johannes de Doper 1948 en rechts H. Gerardus Majella 1979 (foto 2014)

In de huidige doopkapel bevindt zich een raam (1979) waarin twee kleine vissen naar een grote vis toe zwemmen. De vis is een van de oudste symbolen voor Christus. Het Griekse woord voor vis I Ch TH US werd geïnterpreteerd als Iesus CHristus THEou Uios Soter, Jesus Christus, Zoon van God en Verlosser.⁴¹ Een grote vis waar een aantal kleine vissen naartoe zwemmen is een verwijzing naar de doop; christenen zwemmen door het levenswater

van de doop naar Christus. Door het doopsel wordt men lid van de katholieke kerk. Eugène Laudy gebruikte hier lichtblauwe tinten glas voor het water, blanke tinten met een weinig lichtgroen en rood voor de vissen en beige en bruine tinten voor de aarde. Er is min of meer sprake van realistisch kleurgebruik. Een vergelijkbare voorstelling ziet men in het glas-in-loodraam uit 1962 in de doopkapel in Sint Pancratiuskerk te Heerlen.⁴² Dit raam is uitgevoerd in primaire kleuren en de voorstelling is veel gestileerder. In de kerk van de heilige Vincentius à Paulo te Rumpen heeft Eugène Laudy al in 1958 een raam gemaakt in de voormalige doopkapel met een voorstelling van een grote vis waar een aantal kleine vissen naartoe zwemmen. Dit raam is uitgevoerd in een andere techniek namelijk glas in beton. De voorstellingen in al deze kerken vertonen wel sterke onderlinge overeenkomsten maar het zijn geen kopieën van elkaar omdat Eugène Laudy steeds ofwel een andere techniek, een andere stijl ofwel andere kleuren gebruikte.

De beglazing door Gerard Mesterom (1875-1958)

Gerard Mesterom begon als figuurschilder in het atelier van de firma Nicolas te Roermond. Later werd hij de chef van dit atelier. Hij leerde het vak onder meer aan Joep Nicolas. In 1926 ging hij bij de firma Stroucken te Roermond werken. In 1932 opende hij een eigen atelier voor monumentale glaskunst te Bunde. Dit groeide uit tot het belangrijkste atelier in het zuiden van Limburg. Vele kunstenaars lieten er hun ramen uitvoeren. Mesterom ontwierp echter ook af en toe zelf ramen zoals voor de Sint-Martinuskerk te Welten. Hij voerde ze uiteraard in eigen atelier uit.⁴³

In 1945 schonken het bestuur en de leden van de raad van toezicht van de Boerenleenbank van Welten een zevental kleine rondboogramen voor de apsis.⁴⁴ Van links naar rechts ziet men een afbeelding van de Annunciatie oftewel de aankondiging van de geboorte van Jezus aan Maria, de Visitatie oftewel het bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth, de Geboorte van Jezus, in het midden de Kruisiging met onder het kruis Johannes en Maria, daarnaast de Verrijzenis van Christus, de ontmoeting van Christus en de Emmaüsgangers en tenslotte de gebeurtenissen van Pinksteren. Hier is de hele heilsgeschiedenis afgebeeld van de aankondiging van de geboorte van Jezus tot de zending van de apostelen.

Op het oksaal bevindt zich een voorstelling van Maria Koningin der Vrede met aan haar voeten biddende kinderen. Links bevindt zich een mijnwerkersgezin met de steenkolenmijnen op de achtergrond en rechts een boerengezin met op de achtergrond een boerderij; de inwoners van Welten in 1946. Met deze schenking wilden de parochianen zowel danken voor de weergekeerde vrede als herdenken dat het op 20 juni 1946 vijftig jaar geleden was dat Welten een zelfstandige parochie werd.⁴⁵

Boven de wandschildering van Sint Martinus bevindt zich een raam met een voorstelling van een staande Sint Jozef met het kind Jezus aan zijn hand. Sint Jozef wordt hier afgebeeld als goede huisvader. Al deze ramen zijn uitgevoerd in de Limburgse picturale stijl. Gerard Mesterom heeft veel grisaille en paarse en blauwe tinten glas gebruikt.

G. Mesterom, *Maria Koningin van de Vrede* 1946 (foto 2014)

G. Mesterom, *mijnwerker detail raam Maria Koningin van de Vrede* 1946 (foto 2014)

G. Mesterom, *Maria Koningin van de Vrede detail* 1946 (foto 2014)

De beglazing door Leo Reihs (1926)

Leo Reihs trad in 1947 in dienst bij het glasatelier Flos te Tegelen. Hij was hier tot aan zijn pensionering werkzaam. Al tijdens zijn werk in dit atelier heeft hij enkele ramen ontworpen en uitgevoerd. Na zijn pensionering kreeg hij vele opdrachten voor ramen in kerken in Limburg. Naast de aloude glas-in-loodtechniek beheerst hij ook de techniek van het smelten (fusen) en appliqueren van glas in epoxy- en verspiegelingstechnieken.⁴⁶

In de Sint-Martinuskerk van Welten heeft hij het grootste deel van de beglazing voor zijn rekening genomen. Hij werkt in een verhalende, picturale stijl die sterk schatplichtig is aan de Limburgse traditie.

In de jaren 1990-1992 maakt hij voor de zijbeuken ramen met aan de rechterzijde voorstellingen van de Blijde en Droevige geheimen van de rozenkrans en aan de linkerzijde de Glorievolle geheimen aangevuld met een afbeelding van de bruiloft van Kana.⁴⁷ Uit de correspondentie blijkt dat het kerkbestuur al op 20 oktober 1988 contact opnam met atelier Flos met het voornemen nieuwe ramen te laten maken voor de zijbeuken. Op 11 september 1990 gaf men aan atelier Flos de opdracht de ramen uit te voeren. Op 3 november van dat jaar gaf het kerkbestuur de namen van de schenkers door aan het atelier. Eind december 1992 stuurt de secretaris van het kerkbestuur de schenkers een bedankbrief met een afbeelding van het door hen geschonken raam.⁴⁸ De ramen waren toen al geplaatst.

Hiernaast heeft Leo Reihs op het koor vier ramen met de afbeelding een evangelist (1994)⁴⁹ gemaakt. Hij gebruikte hier een primaire kleur voor de achtergrond en plaatste hierin de zittende evangelist met boven zijn hoofd het bijpassende evangelistensymbool. Beneden aan zijn voeten is zijn naam geschreven.

Een raam met een voorstelling van de heilige Marculfus (2001) dat zich boven de wandschildering met een afbeelding van Sint Marculfus bevindt, is eveneens van zijn hand. De achtergrond van dit raam is gekleurd. De heilige Marculfus is in andere tinten van deze achtergrondkleur uitgevoerd.

In de lichtbeuk bevinden zich in de ramen uit 2004. Rechts staan afbeeldingen van echtparen uit het Oude en links afbeeldingen van echtparen uit het Nieuwe Testament. De kerk bestaat immers uit families. Beide delen van de bijbel staan tegenover elkaar en met elkaar in verbinding. Op dezelfde wijze staan de echtparen uit het Oude en Nieuwe Testament tegenover elkaar en met elkaar in verbinding.⁵⁰ Het betreft hier Christus en de kerk tegenover Adam en Eva, het bruidspaar van Kana tegenover Noach en zijn vrouw, Jozef en Maria tegenover Abraham en Sara, Priscilla en Aquila tegenover Lot en zijn vrouw, Joachim en Anna tegenover Jakob en Rachel, Zacharias en Elisabeth tegenover Tobias en Sara en de heilige Caecilia tegenover koning David.

L. Reihs, *Annunciatie* 1991 (foto 2014)

L. Reihls, Evangelist Lucas en Johannes 1994 (foto 2014)

L. Reihls, De ark van Noach en Noach en zijn vrouw 2004 (foto 2014)

Op het oksaal bevindt zich een raam eveneens uit 2004 met een afbeelding van Koning David met een muziekrol in de hand en een raam met koning David met een harp in de hand en een man aan zijn voeten. Deze voorstellingen hebben uiteraard alles te maken met de functie van het oksaal; de plek waar het orgel en het zangkoor zich bevinden. Uiteraard zijn al deze ramen bij atelier Flos te Tegelen uitgevoerd.

Upgrading

Door Piet Mertens

De naoorlogse schilderijen van Eugène Laudy uit 1947-1948 waren ernstig vervuild geraakt waardoor ze veel aan expressiviteit hadden ingeboet. Dit effect werd nog versterkt doordat de aansluitende wanden later waren

witgeschilderd. Onder leiding van Angélique Friedrichs (1965) werden de schilderijen door medewerkers van de SRAL gereinigd en incidenteel gerestaureerd. Tevens is de kleur van de aansluitende muurvlakken in het grote middenschip uit 1927 afgestemd op de oorspronkelijke situatie. De pilasters werden licht geaccentueerd om de architectuur duidelijker te laten spreken. Beperkt kleurenonderzoek naar de oorspronkelijke overige kleurstelling uit 1927 leidde tot de conclusie dat deze niet meer paste bij de naoorlogse transformaties van het interieur. Dat geldt vooral voor de donkere spanten die zeer dominant aanwezig waren in de vooroorlogse kerk. Daarom werd hier voor een nieuwe, meer terughoudende kleurstelling gekozen.

Een belangrijk aandachtspunt waren de schilderijen op het priesterkoor en in de apsis. Op de kalot en de triomfboog waren deze ernstiger vervuild dan in het middenschip waardoor de aansluitende witgeschilderde wanden hiermee extra sterk contrasteerden. Dit effect werd nog versterkt doordat na Vaticanum II (1962-1965) in 1967 het oude hoofdaltaar was verwijderd, de grijze lambrisering wit geschilderd en de vloer van het vergrote priesterkoor voorzien werd van lichtkleurige natuursteen: *gele perlato*. Voorts was het onderste deel van de schildering van de kalot die naar onder tot voorbij de vensters doorliep wit geschilderd waardoor de huidige beschildering langs de onderzijde een zeer abrupte beëindiging had gekregen.⁵¹ Daarom zijn de apsis en de lagere vlakken van de triomfboog in een donkerder tint geverfd. Dat geldt eveneens voor de beschildering uit 1984 van de kalot in de dagkapel uit 1875. Tevens zijn hier de pilasters met basementen en kapitelen duidelijker geaccentueerd in overeenstemming met de specifieke architectuur van dit oudste deel van de kerk.

De naoorlogse verlichting was zeer gedateerd en nauwelijks afgestemd op de vele mogelijkheden van dat moment. Twee oude lichtkronen geven maat en schaal aan het grote middenschip en zijn tevens als historische ruimtelijke elementen gehandhaafd. Een nieuwe verlichting is onopvallend geplaatst op de aanzetten van de spanten en op het gewelf. Dat zorgt voor een goede leesverlichting, alsmede voor het sfeervol aanstralen van het gewelf. Extra schijnwerpers benadrukken de centrale plaats van het priesterkoor en de schildering in de kalot.

Tijdens deze werkzaamheden waren er beperkte mogelijkheden om aanpassingen te verrichten in de inrichting. Het grote triomfkruis uit 1944 dat bij een vorige herinrichting geplaatst was tegen de toren kreeg weer een centrale plaats boven het altaar uit 1967. Aan weerszijden van het sacramentaltaar werden twee staande kroonluchters geplaatst die bij de herinrichting van de Sint-Pancratiuskerk te Heerlen in 2009 overtoellig waren geworden. Dat geldt ook voor een credens uit 1986 naar een ontwerp van Jan Peutz. Om dezelfde reden siert thans een godslamp van Nicolaas Huisman uit 1966 het koor van de dagkapel.

* Piet Mertens is architect en restauratiedeskundige, Ellie Peerboom-van der Meer is amateur bouwhistoricus en Mariëtte Paris-Vankan is kunsthistoricus.

Noten:

1. Hierbij wil ik graag pastoor Hub van Horne en architect Math Luijten hartelijk danken voor al onze gesprekken en de vooronderzoeken die zij reeds in voorgaande jaren hadden gedaan naar de (bouw) historie van de kerk van Welten. Zij hebben mij hiermee veel werk uit handen genomen.
2. In 1923 heeft Pieter Peters (1850-1940), archivaris en directeur van de Historische afdeling van de gemeente Heerlen, deze steen die toentertijd nog op het kerkhof lag, uitvoerig beschreven in een artikel in de Maasgouw XLIII, pagina 29 en 66. De tekst op de steen luidt: "HIER . LICHT . BEGRAVEN. DER./EDELER . .ERENFESTER [JOHAN/VAN] HVLSBERCH. GEN[ANT]. SCHALON / DER WELLICH . STARFF. INT . JAER / ONS . HEREN . M . 1601 . DEN . 23 / MARTZ . DERRRO . SELLEN . GODT / BIE . GNADT". Boven de inscriptie staan de twee hoofdwapens: zijn eigen familiewapen, van Hulsberg, genaamd Schaloen en het wapen van zijn echtgenote Margaretha Grein tot Niersteen stammend uit een adellijk huis ten westen van Gulik. Aan beide zijden van de hoofdwapens bevinden zich acht kwartieren: links: Hulsberg, genaamd Schaloen, Cortenbach, Brempt, genaamd Lieck, van den Balcken; rechts: Grein, Ruer, Hochkirchen, von Bülich.
3. W.A. Bachienne, *Beschrijving der Vereenigde Nederlanden*, 5e deel [Amsterdam/Utrecht 1779], 1054-1055. Rijckheyt Centrum voor Regionale Geschiedenis Heerlen (RhH), parochiearchief Sint-Martinus Welten toeg.nr. 272, inv.nr. 11.
4. L. van Hommerich, 'Sluiting van de kerk te Welten', in: *LvH* 1 (1951) 1.
5. L. van Hommerich, 'Sluiting van de kerk te Welten (vervolg)', in: *LvH* 1 (1951) 2.
6. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9 en aanvulling door pastoor H. van Horne, in: *Welter Koerier*, 18 sept. 2000.
7. Frans Leonard Stassen werd in 1804 te Aken geboren en in 1836 tot priester gewijd in Luik.
8. Pastoor H. van Horne, in: *Welter Koerier*, 18 sept. 2000.
9. L. Schiphorst, 'Staakmadonna en de Rozenkransbroederschap van de St.-Martinuskerk', in: *Os Heem* 2 (2000) 3.
10. RhH, Parochiearchief Sint-Pancratius, toeg. nr. 025, inv.nr. 74. Op 14 november 1895 (15 jaar na Stassens dood) staat geschreven: "of zijn er nog andere gelden ontvangen of gevonden bij de nalatenschap van de rector en waar staan die geboekt? Of heeft het kerkbestuur daarbij nog wat uitbetaald aan de familie? Rector Stassen legde ons verplichtingen op met het Marculphusoctaaf in 1881". Uiteindelijk liep de strijd tussen beide kerkbesturen zo hoog op dat bisschop Boermans (1815-1900) in 1894 de zaak in de minne heeft geschikt. Op 8 november 1894 kreeg de hulpkerk van Welten haar afzonderlijk kerkbestuur (RhH, Parochiearchief Sint-Pancratius, toeg.nr. 025, inv.nr. 33).
11. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9.
12. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 47.
13. *Voorlopige lijst der Nederlandsche Monumenten voor geschiedenis en kunst* [Den Haag 1926], 126.
14. Sebastian Hubert Joseph Seelen was tussen 1900 en 1913 de eerste gemeentearchitect van Heerlen. Ondertussen werkte hij als zelfstandig architect/opzichter tussen 1901 en 1903 voor Joseph Cuypers bij de kerkvergroting van de Sint-Pancratiuskerk.
15. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9.
16. Deze Rijnlandse schilder heeft in veel kerken gewerkt zoals in de abdijkerk van Rolduc en de Sint-Pancratiuskerk in Heerlen. Voor meer informatie hierover zie de publicatie *Sint Pancratius in het hart van Heerlen* [Nijmegen 2010], 105.
17. Op 28 september 1903 werd de uitgebreide nieuwbouw van de Sint-Pancratiuskerk van Heerlen door Mgr. Drehmans geconsecreerd.
18. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9.
19. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 1.
20. Om mijnschade zoveel mogelijk te voorkomen.
21. Piet Mertens, 'Alphons Boosten als restauratiearchitect', in: *Alphons Boosten (1893-1951), architect* onder redactie van Piet Mertens en Lidwien Schiphorst [Amsterdam/Heerlen 2007].
22. *Limburger Koerier*, 23 augustus 1927.
23. Gemeentearchief Roermond, archiefnr. 4005-atelier voor kerkelijke kunst Thissen, inv.nr. 243.
24. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9.
25. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 1.
26. RhH, Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1961113.
27. Omdat binnen afzienbare tijd onder de tijd kerk werkzaamheden zouden plaatsvinden, was men bang voor mijnschade. RhH, parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 9.
28. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 61 en toelichting door dhr. M. Luijten die sinds 14 maart 1962 zitting had in een adviesgroep van deskundigen (architecten en bouwkundigen) uit de parochie.
29. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 61.
30. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 1. In het boek met de notulen van het kerkbestuur vindt men het verslag van het verzoek om de wandschildering te vervangen en van de wijze waarop de opdracht aan Harry Koolen en later Eugène Laudy tot stand kwam. Mijn dank aan mevrouw Ellie Peerboom-van der Meer die het archiefonderzoek gedaan heeft en mij de gegevens heeft doen toekomen.
31. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 1.
32. C. Hoogveld (red.), *Glas in Lood in Nederland 1817-1968* [s-Gravenhage 1989], 273, afb. 384, afb. 385 a-b. D. Laudy, *Eugène Laudy 1921-1995*, Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen [Nijmegen 2004].
33. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272, inv.nr. 1.
34. Men streeft ernaar deze te zijner tijd door het SRAL te laten verzachten.
35. Alle foto's indien niet anders vermeld van de auteur o.i.d.
36. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 271, inv. nr. 1.
37. Pastoor H.v. Horne, *Martinus of Marculfus geschilderd door Laudy* [Heerlen 2000].
38. RhH, Collectie Eugène Laudy, toeg.nr. 511, inv. nr. 1: autobiografisch verslag van E. Laudy ca. 1940, ca 1998, 1984.
39. Bernadette van Hellenberg Hubar, *De genade van de steiger* [Zutphen 2013], 451-456.
40. Deze voorstelling toont veel overeenkomsten met de apsismozaïek van de Transfiguratie in de Sankt Apollinare te Classe. Joseph Viegen noemde in zijn boek *Balans der moderne Limburgse wand- en schilderkunst in Limburg* [Maastricht 1950]. Eugène Laudy een van de talentvolle jonge kunstenaars. Hij nam een foto van de toen zeer recente apsischildering in de Sint Jan de Doper in Eygelshoven op in zijn boek.
41. Jan van Laarhoven, *De beeldtaal van de christelijke kunst* [Nijmegen 1992], 14, 15.
42. P. Mertens e.a., *Sint Pancratius in het hart van Heerlen* [Nijmegen 2010] 140.
43. C. Hoogveld (red.), *Glas in Lood in Nederland 1817-1968* [s-Gravenhage 1989], 36, 150,290, 296, 354.
44. RhH, Parochiearchief St. Martinus Welten, toeg.nr. 272.
45. RhH, Parochiearchief St. Martinus Welten, toeg.nr. 272.
46. Henriëtte Flos Hanraets, *Martinus-Welten, glas in loodramen* [Tegelen 2004], 18.
47. De Blijde geheimen zijn: de Annunciatie, Visitatie, Geboorte van Jezus, Opdracht in de tempel, de Wedervinding van Jezus in de tempel, de Droeve geheimen zijn: Jezus in de Hof van Olijven, de Geseling van Jezus, de Kruisdood, de Glorievolle geheimen zijn: Jezus Verrijzenis, de Hemelvaart, Pinksteren, Maria wordt ten hemel opgenomen, de kroning van Maria.
48. RhH, Parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272. De correspondentie met het bisdom, met atelier Flos en met de schenkers evenals de namen van de schenkers bevinden zich in dit archief. Een van de families die twee ramen schonk, kreeg pas in 1994 een afbeeldingen van de door hen geschonken ramen.
49. RhH, parochiearchief Sint Martinus Welten, toeg.nr. 272. In een map bevinden zich vier ontwerptekeningen van deze vier evangelisten en de correspondentie rond deze ramen van het kerkbestuur met het bisdom en met atelier Flos en omgekeerd, evenals de rekeningen.
50. Henriëtte Flos Hanraets, *Martinus-Welten, Glas- in loodramen* [Tegelen 2004]. In dit artikel worden de ramen uitgebreid beschreven.
51. Achter het oude hoofdaltaar hingen vanaf de onderkant van de vensters donkergrijze gordijnen. [Op oude foto's zijn geen gordijnen zichtbaar. Er was ook een beschilderde strook onder de ramen, voor de lambrisering begon].

ZEVENTIG JAAR HISTORISCHE KRING

Door Jac. Smeets*

Vrijwel direct na de bevrijding werd door regelmatige studiezaalbezoekers van het Heerlense gemeentearchief in samenwerking met de toenmalige archivaris van de gemeente Heerlen, de heer Van Hommerich, het plan opgevat om een studiegroep te vormen. Deze zou dan maandelijks bijeenkomen en zich bezig houden met de studie van de geschiedenis van het Land van Herle. Vooral pastoor Durlinger en geschiedenisleraar Jan Jacob Jongen gaven hiertoe de aanzet. Deze studiegroep heeft zich in de loop der jaren verder ontwikkeld tot de huidige stichting Historische Kring "Het Land van Herle". Het Land van Herle bestaat dit jaar 70 jaar en is nog steeds springlevend. In deze bijdrage een schets van de geschiedenis.

De oprichting

Op 4 april 1945 vond een bijeenkomst van een groep mensen plaats in het gemeentearchief van Heerlen onder leiding van de gemeentearchivaris de heer L. van Hommerich en op initiatief van pastoor Durlinger en geschiedenisleraar Jacob Jongen. Deze bijeenkomst had tot doel de oprichting van een studiekering ter bestudering van de geschiedenis van Heerlen en haar directe omgeving. Het doelgebied bestond uit de gemeenten Heerlen, Hoensbroek, Schaesberg, Terwinselen, Ubach over Worms en Voerendaal. Uitdrukkelijk kwam men overeen dat deze studiekering onafhankelijk zou opereren van het 'Limburgs Historisch Genootschap', het latere Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) die in Maastricht was gevestigd.

De samenstelling van de eerste studiekering was:

- J.J. Jongen, leraar geschiedenis te Heerlen, voorzitter;
- drs. L.E.M.A. van Hommerich, gemeentearchivaris te Heerlen, secretaris;
- oud-pastoor M.A.H. Durlinger, wonende te Heerlen;
- pater F. Senden, afkomstig uit Voerendaal;
- pater Ch. Frehen, leraar geschiedenis te Schimmert;
- H.A. Beaujean, leraar geschiedenis te Hoensbroek;
- J.G.J. Hoens, hoofd lagere school te Hoensbroek;
- F.X.J.J.M. Schobben, gemeentesecretaris Ubach over Worms;
- A.J. Toussaint, leraar geschiedenis te Terwinselen en
- P.H.A. Theunissen, oudheidkundige te Heerlen.

De oprichting van de Historische Studiekering werd wereldkundig gemaakt door middel van een schrijven de dato 12 april 1945 aan de burgemeester van Heerlen. In deze brief werd tevens om toestemming verzocht de maandelijks bijeenkomsten, welke de eerste maandag van de maand van 6 tot 8 uur gehouden zouden worden, te mogen laten plaatsvinden in een ruimte van het gemeentearchief van Heerlen. Zoals verwacht volgde bij brief van 26 april 1945 de gevraagde toestemming. De Historische Studiekering 'Het Land van Herle' was geboren.

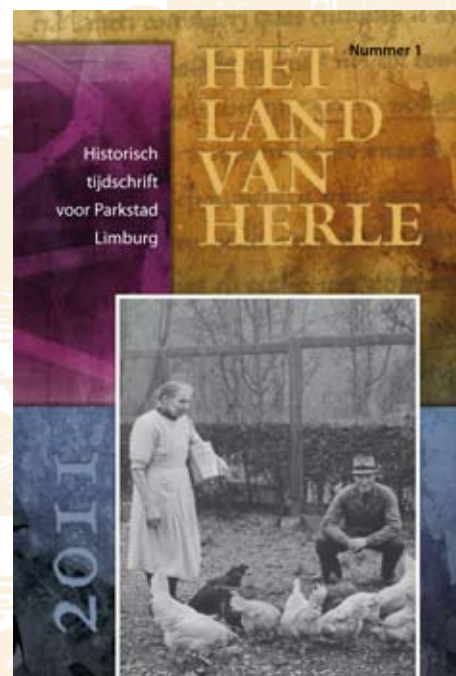
Het Land van Herle, 1951-1961

Het Land van Herle, 1972-1973

Het Land van Herle, 2004

Het Land van Herle, 2011

Een vroege excursie van de historische werkgroep (vermoedelijk 1947). Niet alle namen zijn meer met zekerheid bekend.

Van links naar rechts: P.A. Schols (?), F.X. Schobben, J.P.D. van Banning, G. Ramakers, J. Jongen, L. van Hommerich, Theunissen?, J. Hoens, H.A. Beaujean.

De studiekering aan de slag

De hierboven genoemde studiekering kwam maandelijks bijeen zoals was aangegeven in de brief naar de gemeente. Tevens werd getracht meer personen te bewegen tot de kring toe te treden. Het is op zijn plaats hier een aantal personen te noemen die deel uitgemaakt hebben van de werkgroep. De bekende Geleense architect P.A. Schols was de eerste persoon die zich aansloot. In 1947 werden onder anderen de heren ir. C.E.P.M. Raedts, directeur ON Mijnen, en mr.dr. J.P.D. van Banning, burgemeester van Geleen, opgenomen in de studiegroep. In latere jaren werden onder anderen de heren J.W. Vroomen, oud hoofd der school te Merkelbeek, W. Moonen, pastoor van Brunssum, drs. L. Augustus sinds 1962 en A. Corten, sinds 1968 lid van de studiekering. Van een aantal bijeenkomsten in de beginperiode zijn handgeschreven verslagen bewaard gebleven. Bovendien werd bij iedere bijeenkomst door de deelnemers een presentielijst getekend. De eerste bijeenkomst waarbij deze presentielijst werd getekend was die van 7 januari 1947. De lijst werd getekend door A. Toussaint, J. Jongen, F. Schobben, H. Beaujean, W. Müller, P. Schols, L. van Hommerich, H. Durlinger en P. Theunissen. Het is begrijpelijk dat de kring niet bij elke bijeenkomst voltallig was, maar uit de lijsten is wel op te maken dat er meestal tussen de tien en vijftien leden aan de discussie deelnamen.

Naast de maandelijks bijeenkomsten werden er door de leden ook nog andere activiteiten ondernomen. Zo werden vanaf vrijwel het begin regelmatig excursies georganiseerd. Hoewel dit niet zonder extra inspanning kon, men moest immers reizen op een collectieve pas, werd op 5 augustus 1947 een eerste excursie ondernomen naar Limburg aan de Vesdre. De excursies werden later samen met de Kring Heerlen van het LGOG georganiseerd.

Mede vanwege het feit dat de studiekering gemeentelijke subsidie ontving rijpte bij de leden het idee om te komen tot een schriftelijke uitgave om hun kennis te verspreiden en anderen aan te moedigen zich in de historie van de regio Heerlen te verdiepen. Tijdens de vergadering van 11 september 1950 stemden de leden in met het voorstel van de secretaris om een schriftelijke uitgave te gaan verzorgen. Besloten werd dat tweemaandelijks te doen. Een lustrumnummer (1945-1950) zou als gestencilde uitgave aan het eerste nummer van 1951 voorafgaan. Met het oog op een verantwoorde verdeling en plaatsing van de ingezonden artikelen voor het bulletin werd op de vergadering van 7 mei 1951 een redactiecommissie samengesteld. De eerste commissie bestond uit voorzitter J.J. Jongen, secretaris L. van Hommerich en penningmeester F. Schobben. Later werd N. Eussen, lid van de studiekering sinds 1954, belast met de administratie van de abonnementen op het bulletin. Dat het bulletin goed ontvangen werd, blijkt wel uit het feit dat er uit het hele land aanmeldingen kwamen voor een abonnement. Tot en met 1963 verscheen het bulletin zes keer per jaar, in 1964 werden de nummers 1-2 en 3-4 gecombineerd waardoor het vier keer per jaar verscheen. Deze vorm van uitgeven bestaat tot op heden. Ieder kwartaal verschijnt een bulletin.

Ter viering van het 10-jarig bestaan van het bulletin werd er een jubileumboek uitgegeven dat gewijd was aan de geschiedenis van de afzonderlijke

Uitreiking van de Rheinlandtaler aan drs. Louis Augustus (2e van rechts) door Winfried Schittges, voorzitter van het Landschafstverband Rheinland (rechts) op 22 november 2001 in de abdij Brauweiler.

gemeenten uit Het Land van Herle. Tijdens de bijeenkomst van 12 september 1960 werd de eerste opzet voor deze uitgave besproken. Dit jubileumboek verscheen in 1961 en is nog steeds een solide basis voor veel historisch onderzoek in het Land van Herle.

Studiekering of Kring van het LGOG

In de bijeenkomst van 7 juli 1947 van de studiekering werd op het mondeling verzoek van het bestuur van het LGOG om zich als lid aan te sluiten instemmend gereageerd. Sindsdien werden alle activiteiten die door de studiekering werden ondernomen tevens opengesteld voor leden van het LGOG. Daarnaast werden de jaarverslagen opgenomen in de 'Publications' (het jaarboek van het LGOG). Toch bleef het bestuur er steeds alert op de autonomie niet te verliezen. Dit blijkt onder meer uit de wijze waarop de "Jaarverslagen van de Historische Kring 'Het Land van Herle' en de Kring Heerlen" werden opgenomen in de 'Publications'. Deze situatie bleef bestaan tot 1967 toen Het Land van Herle als sectie in het jaarverslag werd opgenomen naast de Kring Heerlen. De studiekering (sectie) en de Kring LGOG Heerlen hadden beide een eigen zelfstandig bestuur. Uit de brief van 27 juli 1967 blijkt duidelijk dat Het Land van Herle zelfstandig wilde blijven. In die brief drong het bestuur erop aan de studiekering Het Land van Herle apart te vermelden in de op te zetten nieuwe kringstatuten van het LGOG. Zoals uit het verdere verloop blijkt, is dit niet gebeurd en werd de studiegroep onafhankelijk van het LGOG. Wel was het nog steeds zo dat de activiteiten (excursies en dergelijke) van de studiekering toegankelijk bleven voor leden van het LGOG en omgekeerd. Duidelijk is dat de studiekering als basis heeft gefungeerd voor de huidige Kring Parkstad Limburg van het LGOG maar dat de Stichting Historische Kring Het Land Van Herle nog steeds zelfstandig actief opereert.

Van studiekring naar stichting

Vanwege de ontplooiing van meerdere activiteiten en de vrijblijvende vorm van de studiekring was het toch verstandiger om van Het Land van Herle een rechtspersoon te maken. De verschillende besprekingen daarover resulteerden in een notariële akte die op 23 juni 1969 werd opgemaakt. Als naam werd vermeld 'Stichting Historische Kring "Het Land Van Herle"'. De akte werd ondertekend door J.J. Jongen, drs. L.E.M.A. van Hommerich en F.X.J.J.M. Schobben. De ondertekenaars vormden tevens het eerste bestuur van de stichting. Bij schrijven van 1 juli 1969 werd door de Minister van Justitie bericht dat op 24 juni de inschrijving in het Openbaar Centraal Stichtingenregister had plaatsgevonden.

Het bestuur van de stichting

Nu de vrijblijvende vorm geformaliseerd was naar een rechtspersoon werd het bestuur aangepast en uitgebreid. Voorzitter werd drs. L.E.M.A. van Hommerich, vicevoorzitter F.X.J.J.M. Schobben, secretaris C.H. Geelen en penningmeester ir. L.H.M. van Wersch. De heer J.J. Jongen werd benoemd tot erevoorzitter. Dit nieuwe bestuur hield haar eerste vergadering op 24 augustus 1970. Tevens werd besloten deze vergaderingen te beschouwen als redactievergadering voor het bulletin. De bestuurs- en redactievergaderingen zouden minstens vier keer per jaar plaatsvinden.

De activiteiten van de stichting

Werkgroep

De oudste activiteit die nog steeds plaatsvindt, zijn de maandelijkse bijeenkomsten. Leden van de werkgroep, een groep van ongeveer 25 historici en amateurhistorici, komen iedere tweede maandag van de maand in het Thermenmuseum bijeen om twee uur lang van gedachten te wisselen over hun eigen onderzoek of te praten over diverse facetten van de geschiedenis van Het Land van Herle. Hier wil ik niet onvermeld laten dat de eerwaarde heer F.J.M. Wiertz, onze huidige bisschop, van 1970 tot 1976 deel heeft uitgemaakt van de werkgroep.

Het werkgebied van Het Land van Herle omvat tegenwoordig de gehele Parkstad Limburg. Tegenwoordig is het nog steeds zo dat de werkgroep een keer per jaar een excursie maakt in het werkgebied of in de directe omgeving hiervan.

Bulletin

Zoals hierboven reeds is aangegeven verschijnt het bulletin – nu Historisch tijdschrift voor Parkstad Limburg – nog steeds vier keer per jaar. Ook het formaat is vanaf het begin nagenoeg ongewijzigd gebleven. Wel is de omslag diverse keren gewijzigd. De eerste keer met ingang van de jaargang 1974, de volgende wijziging kwam bij de jaargang 1990. Kort daarna, vanaf jaargang 1993, werd de omslag in kleur uitgevoerd met daarop een zwart-wit foto. Deze vorm bepaalde met uitzondering van steeds verschillende grafi-

12 november 1962: Feestelijke bijeenkomst van de werkgroep van de historische kring Het Land van Herle in verband met de viering van het zilveren ambtsjubileum van drs. L.E.M.A. van Hommerich, stadsarchivaris van Heerlen. Zittend van links naar rechts: J.J. Jongen, voorzitter, ir. C.P.E.M. Raedts, drs. L.E.M.A. van Hommerich, secretaris, mevr. H. van Hommerich-Paulissen en F.X. Schobben, penningmeester. Staande van links naar rechts: G. Ramaekers, N. Eussen, drs. L. Augustus, P.A. Schols, Th. Janssen, A. Beaujean, C. Sprokel, J. Hoens, W. Vromen, L. van Wersch en H. van Wersch.

sche aanpassingen, tot en met 2014 het uiterlijk van het bulletin. De huidige 65ste jaargang is in kleur en mogelijk zal volgend jaar de opzet wijzigen. Naast het eerder genoemde jubileumboek uit 1960 zijn in het bulletin meerdere bijzondere (dubbel)nummers verschenen. Er zijn ook meer nummers gemaakt die een specifiek onderwerp hadden. Zo verscheen nummer 3 in 1977 geheel gewijd aan '75 jaar DSM gevestigd in Heerlen'. Nummer 4 van dat jaar schonk in zijn geheel aandacht aan de opening van het 'Thermenmuseum'. Een extra editie van 1985 was in zijn geheel gewijd aan 'Monumenten in het land van Herle en omgeving'. Nummer 4 werd uitgegeven als jubileumnummer naar aanleiding van het 40-jarig bestaan van het Land van Herle. Nummer 3 van 1988 behandelde het werk van architect Jan Stuyt. In 1994 werd als nummer 3-4 een dubbelnummer samengesteld naar aanleiding van 50 jaar bevrijding. In 1998 werd het dubbelnummer 1-2 uitgegeven als jubileumuitgave waarin werd ingegaan op diverse belangrijke gebeurtenissen in 1648, 1748, 1848, 1898 en 1948. Dubbelnummer 3-4 van 1999 was in zijn geheel gewijd aan de restauratie van kasteel Terworm. Nummer 4 in 2002 was een 'Kroniek van de laatste 25 jaar van DSM'. In 2009 werd wederom een dubbelnummer uitgegeven: nr. 3-4 met als thema 'De geschiedenis van de Limburgse mijnwerkers'. Als bijzondere uitgave werd nummer 3 van 2010 in zijn geheel gewijd aan de Polen in Limburg onder de titel 'Zij kwamen van ver'. Nummer 3 van een jaar later had als thema 'WO II'. Zoals uit dit overzicht blijkt, geven de themanummers een breed inzicht in de historische ontwikkeling van deze streek, zoals ook de kortere artikelen over de geschiedenis van het Land van Herle.

Cursussen

In 1973 werd door het bestuur een heemkundecursus opgezet, een lezingencyclus waarin een achttal geschiedkundige onderwerpen behandeld werd. In het voorjaar van 1974 werd deze cursus door 16 deelnemers bezocht. Het daaropvolgende jaar werden er een heemkundecursus en een cursus paleografie aangeboden. Beide cursussen werden door 52 deelnemers bezocht hetgeen voor het bestuur, vastgesteld bij vergadering op 11 december 1975, reden was te besluiten vooreerst geen cursussen meer aan te bieden. Later werden opnieuw cursussen in samenwerking met LGOG Heerlen en/of Stadsarchief-Rijckheyt succesvol op de agenda gezet.

Excursie Heksenberg, 13 september 2006.

Historische Reeks Parkstad Limburg

Medio 1977 werd door het bestuur besloten gelden te reserveren voor het uitgeven van publicaties met betrekking tot de geschiedenis van het Land van Herle. Deze gereserveerde middelen werden in de loop der jaren gebruikt voor deelname aan uitgaven van de Oudheidkundige Dienst, later de Archiefdienst en het Thermenmuseum. Pas in 1999 verscheen het eerste boek als begin van een serie uitgegeven onder de naam 'Historische Reeks Parkstad Limburg'. De eerste uitgave droeg de titel 'De goede herder' en vertelt de geschiedenis van de parochie Sint Laurentius te Voerendaal. Als nummer 2 verscheen in 2000 een boek over 100 jaar Polen in Zuid-Limburg met als titel 'Voor brood en vrijheid'. Ter herdenking van de 'Bevrijding van

de Oostelijke Mijnstreek' verscheen in 2004, zestig jaar na de bevrijding, nummer 3 in de serie met de gelijknamige titel. De uitgaven 2 en 3 kwamen tot stand in samenwerking met het Stadsarchief Heerlen. Onder de titel 'Het voortgezet onderwijs in Heerlen in de 20^e eeuw' kwam in 2005 nummer 4 tot stand. Deze publicatie was een initiatief van de Stichting Beroepsonderwijs Heerlen en de Onderwijsstichting Sint Bernardinus. Als jubileumboek van de Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle' verscheen in 2005 nummer 5 met als titel 'Zestig jaar voren in de geschiedenis van Parkstad Limburg'. Onder de titel 'We moeten nog naar dat land reizen' werd nummer 6 in de reeks gerealiseerd. Het was een jubileumuitgave bij 40 jaar poëziefestivals in Zuid-Limburg. In 2008 verscheen nummer 7 in deze reeks. Onder de titel 'Royal' werd de fascinerende geschiedenis van Heerlens mooiste bioscoop van 1938 tot 2008 vastgelegd. Nummer 8 was een degelijke werk over 'Franz Corneli (1800-1855), parlementariër, en het streven naar staatkundige zelfstandigheid voor Limburg'. Op 17 juni van dit jaar verscheen nummer 9 in deze reeks, het meest recente boek: 'Leven rondom een synagoge' van werkgroep lid prof. dr. Henk de Wolf. Enkele andere boeken staan te wachten op financiering en eindredactie.

De website; www.landvanherle.nl

Als laatste ontwikkeling heeft de stichting rond 2006 een eigen website gelanceerd. Hierdoor werd het mogelijk een nog breder publiek over de historie van ons gebied te informeren. Begrijpelijk is dat deze website voortdurend in ontwikkeling is en in 2012 en dit jaar helemaal opnieuw werd opgezet. Sinds kort is het zelfs mogelijk via de website oude nummers van het tijdschrift te bekijken, te downloaden en te doorzoeken.

Tot slot

Nu we het 70-jarig bestaan van de werkgroep en het 65-jarig bestaan van het tijdschrift vieren, moeten we vaststellen dat de kring, dankzij de vele vrijwillig samenwerkende enthousiaste (amateur)historici, nog springlevend is en steeds naar nieuwe wegen zoekt om de geschiedenis van het Land van Herle onder de aandacht te brengen.

* Mr. ir. Jac. Smeets is amateurhistoricus, architect en jurist en tweede secretaris van Het Land van Herle.

Noten:

1. Notulen van deze oprichtingsvergadering archief Land van Herle map 1.
2. Archief Land van Herle map 13 Archief Land van Herle map 1.
4. Archief Land van Herle map 3.1.
5. Archief Land van Herle map 4.
6. Archief Land van Herle map 3.2.
7. In archief Land van Herle map 6 bevinden zich een aantal van zulke collectieve passen.
8. Brief van Van Hommerich waarin hij deze gedachte verwoordt in archief Land van Herle map 7.
9. Aangetekend op de presentielijst van 11 september 1950, archief Land van Herle map 3.2.
10. Archief Land van Herle map 8.1.
11. Gegevens omtrent contacten enz. met LGOG zie archief Land van Herle map 2.
12. Zie 'Publications' 1967-1968 blz. 209.
13. Archief Land van Herle map 2
14. De akte bevindt zich in archief Land van Herle map 1.
15. Archief Land van Herle map 1.
16. Zie de notulen van het bestuur Archief Land van Herle map 11.1

Excursie naar Gangelt, 8 juni 2009.

TERWORM

GEBOORTEHUIS VAN EEN "EMINENT" KARDINAAL

Door Lou Heynens*

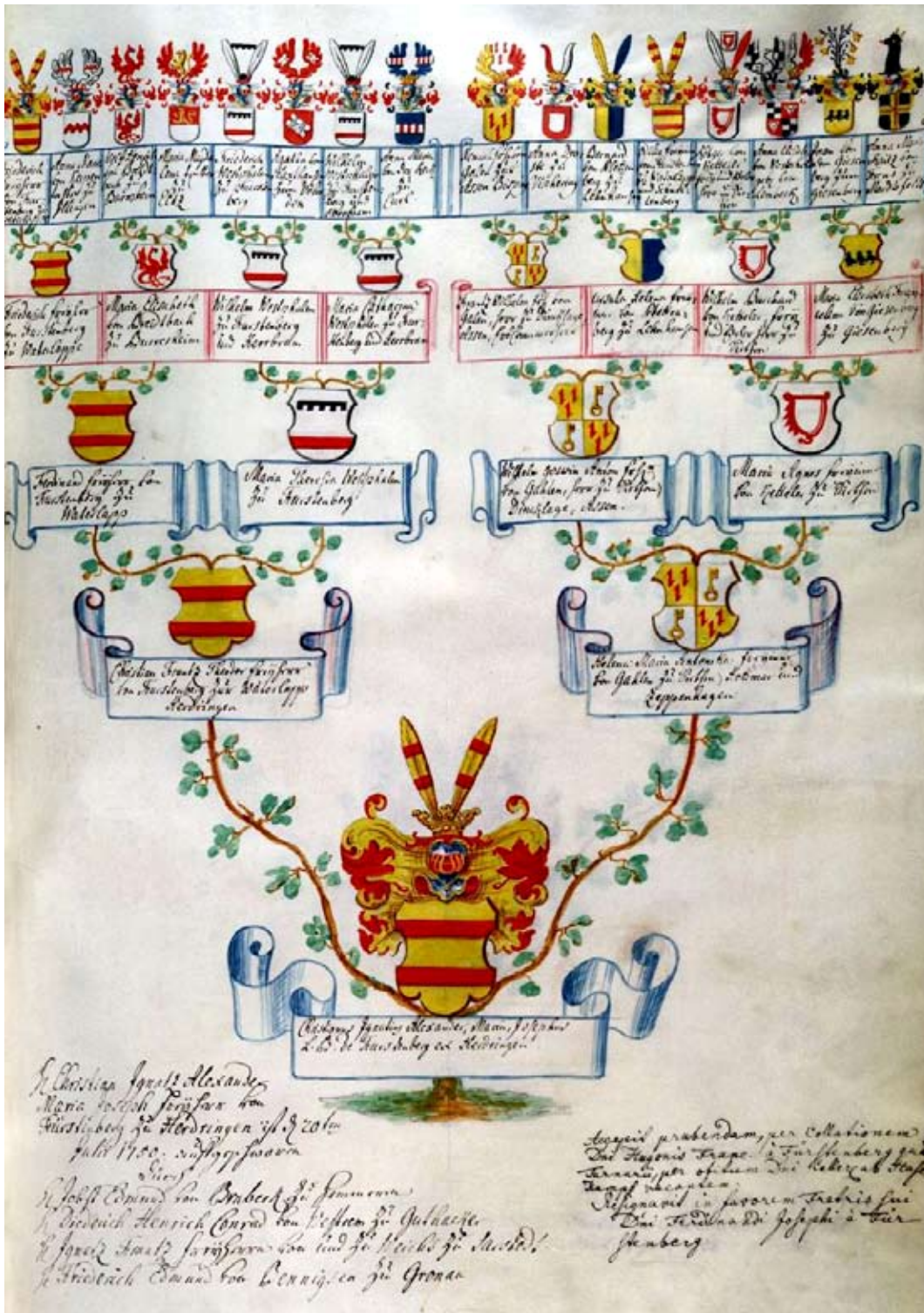
Aan dit inmiddels befaamde luxe hotel-kasteel en zijn bewoners werden in het Land van Herle al een aantal uitstekende informatieve artikelen gewijd. Terloops werd bij de laatste opsomming van bewoners de naam van het geslacht von Fürstenberg vermeld, wat natuurlijk mijn nieuwsgierigheid prikkelde. In dit artikel wordt een portret geschetst van de aldaar geboren Maximilien baron de Fürstenberg (1904-1988), die verheven werd tot 'prins van de kerk'.

De Westfaalse Von Fürstenbergs hebben vele en oude banden met onze provincie. Ze waren onder meer van 1738 tot 1825 heren van de heerlijkheid Horst en eigenaren van het voorheen machtige kasteel Ter Horst dat helaas in de loop van de 19^e eeuw tot ruine vervallen is. Onder de Limburgse adel zijn er verder talrijke huwelijksbanden met de Fürstenbergs aan te wijzen waaronder die van de Amstenraadse graaf Maximiliaan de Marchant et d'Ansembourg (†1975) met Myriam Freiin von Fürstenberg (†2006). Een ander interessant gegeven is dat

het geslacht vier vorst-bisschoppen en een indrukwekkende rij kerkelijke hoogwaardigheidbekleders voortbracht.

Terworm, dat in 1917 door baron de Loë verkocht werd aan de Oranje Nassaumijnen, was na het vertrek van de het echtpaar de Loë naar Keulen geruime tijd aan verschillende instanties en personen verhuurd. Van 1902 tot 1907 onder andere aan de heer ir. Henri J.E. Wenckebach (†1924), directeur-generaal van de Staatsmijnen. Een deel van het complex Terworm was voor korte tijd verhuurd aan het Belgische echtpaar Adolphe baron de Fürstenberg en zijn vrouw Elisabeth d'Oultremont. De Von Fürstenbergs waren vanaf het begin van de 18^e eeuw door vererving eigenaar van het bij Teuven gelegen kasteel Obsinnich te Remersdaal. De nabijgelegen kasteelboerderij 'het Hoes' behoorde eveneens tot hun bezit. Het is onbekend waarom het jonge gezin Fürstenberg dat bevriend en verwant was met de baronnen de Loë (Mheer en Terworm), met twee jonge kinderen op Terworm zijn gaan wonen. Op Obsinnich woonden de ouders van Adolphe zodat het vermoeden bestaat dat er plannen waren om Terworm te kopen.

Antoine

Miehy Adolf Fürstenberg Mama Papa Clotilde Paula Fürstenberg
Tante Eugénie Ludivilla Josephine (Pussy) O. Arthur Neubourg † 1896

Op deze familiefoto uit 1896, genomen in de 'Gouden Salon' op kasteel Neubourg te Gulpen, zit prominent in beeld de toen nog ongehuwde vader van Maximilien, baron Adolphe – de man die familiair zijn hoofd nestelt in de schoot van gravin Eugénie d'Ansembourg. Verder poseren v.r.n.l.: graaf Arthur d'Ansembourg (Amstenrade), gravin Paula de Fürstenberg (zuster van Adolphe), graaf en gravin Iwan d'Ansembourg (Neubourg) met hun vier oudste dochters (en hond). De dochters zijn: vooraan in beeld de tweeling Josephine en Maria, naast de moeder Ludmilla en bij de vader op schoot Clotilde. Foto: collectie Kasteel Amstenrade/S. Giezenaar.

Er zijn niet veel huizen in Zuid-Limburg die zich erop kunnen beroemen de geboorteplaats te zijn van een kerkvorst. Vandaar deze aandacht voor de tweede zoon van Adolphe baron de Fürstenberg (1870-1950) en zijn echtgenote Elisabeth comtesse d'Oultremont de Wégimont et de Warfusée (1879-1953). De Von Fürstenbergs van Obsinnich hadden in 1886 de Belgische nationaliteit aangenomen, vandaar dat het prefix 'von' en de titel

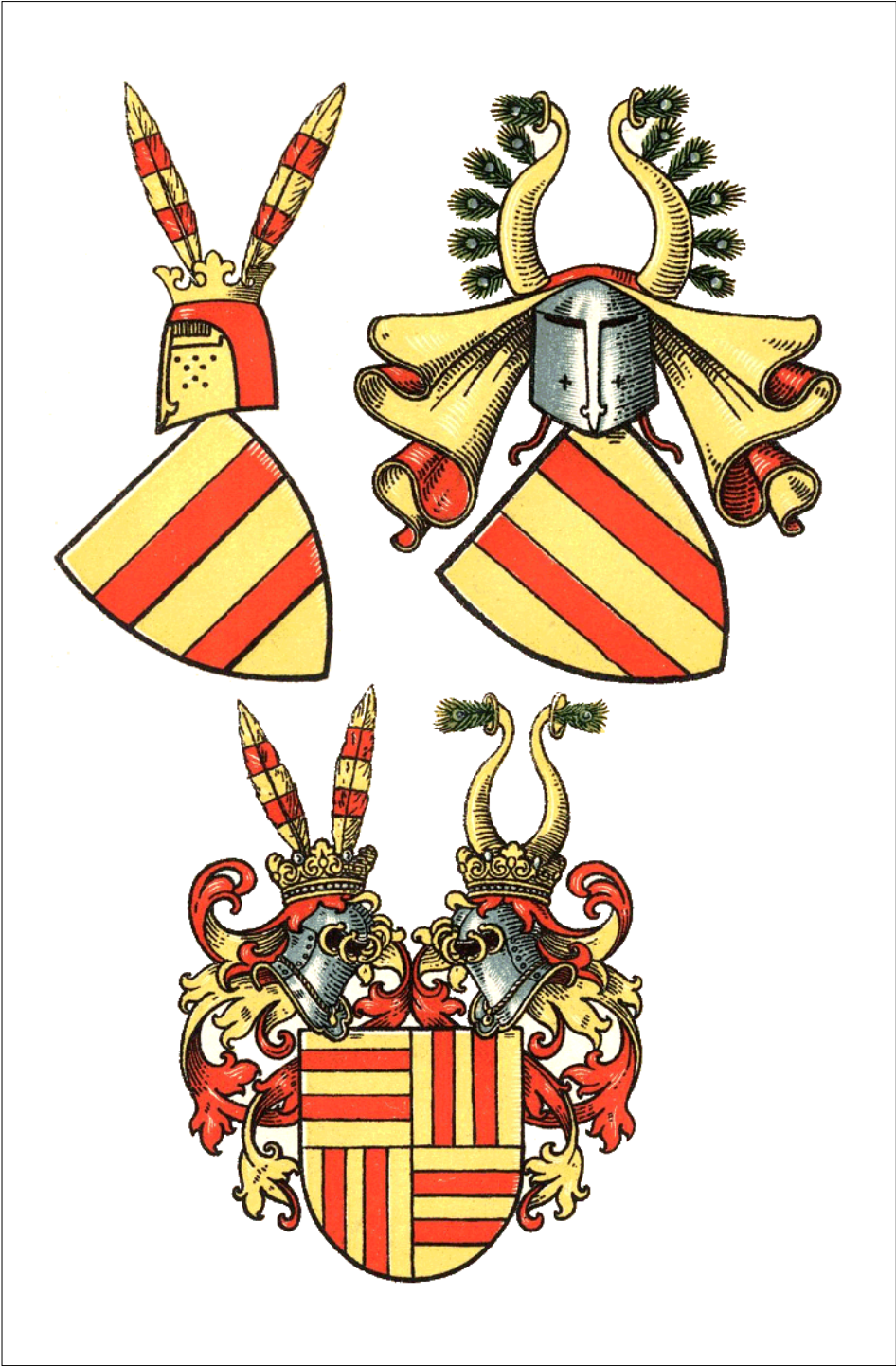
Freiherr vanaf toen in de Franse equivalenten 'de' en 'baron' waren omgezet. Zowel Adolphe alsook zijn vader Clément (†1926) waren burgemeester van Remersdaal. Op zondag 23 oktober 1904 kwam in kasteel Terworm Maximilien Louis Hubert Egon Vincent Marie Joseph baron de Fürstenberg ter wereld. De boreling had een oudere broer en zus. Zijn jeugd bracht hij door in Obsinnich op het bezit van zijn moeders familie château Xhos-Tavier en in Brussel.

Fürstenberg volgde zijn humaniorastudies van 1915 tot 1922 aan het gymnasium van de benedictijnenabdij van Maredsous (Namen). Nadien reisde hij een jaar door Latijns-Amerika. Vervolgens studeerde hij van 1922 tot 1928 klassieke filologie en filosofie aan het College Saint Louis in Brussel met een onderbreking voor zijn legerdienst (1924-1925). Hij was soldaat bij een grenadierregiment en beëindigde zijn diensttijd als luitenant der reserve. In die jaren kristalliseerde zijn interesse (roeping?) voor een leven in dienst van de kerk verder uit. Hij ging filosofie studeren aan de Katholieke Universiteit Leuven en stapte in 1928 over naar de Pauselijke Gregoriaanse Universiteit in Rome waar hij in 1932 promoveerde tot doctor in de theologie. Hij woonde in die tijd in het Belgisch Pauselijk College.

Fürstenberg werd op 9 augustus 1931 tot priester gewijd. Van 1932 tot 1936 was hij leraar aan het Sint-Jan Berchmanscollege in Antwerpen en professor liturgie aan het grootseminarie van Mechelen. In 1934 werd hij door kardinaal Jozef-Ernest van Roey tot kanunnik van het kathedraal kapittel van Mechelen en tot ceremoniemeester benoemd.

Met Kerstmis 1943 werd hij in het Brusselse huis van zijn ouders door de Duitse bezettingsmacht opgepakt vanwege het feit dat zich in de kathedraal van Mechelen een inscriptie bevond die de overwinning van de geallieerden leek te wensen. Hij werd tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld. Door de bevrijding her kreeg hij met Kerstmis 1944 zijn vrijheid. Tijdens het regentschap van prins Karel van België was hij korte tijd diens hofkapelaan. In die tijd werd hij benoemd tot Ridder Grootkruis in de Orde van Leopold II.

In 1946 werd Maximilien de Fürstenberg rector van het Pauselijk Belgisch College in Rome. In die tijd was de latere paus Johannes Paulus II, de Pool Karol Wojtyła, een van zijn studenten. In 1947 werd hij ereprelaat van paus Pius XII.

Familiewapen Von Fürstenberg. Bron: <http://de.academic.ru/dic.nsf/dewiki/486365>

Pagina hiernaast: Kasteel Obsinnich te Remersdaal en Kasteel Terworm (onder).

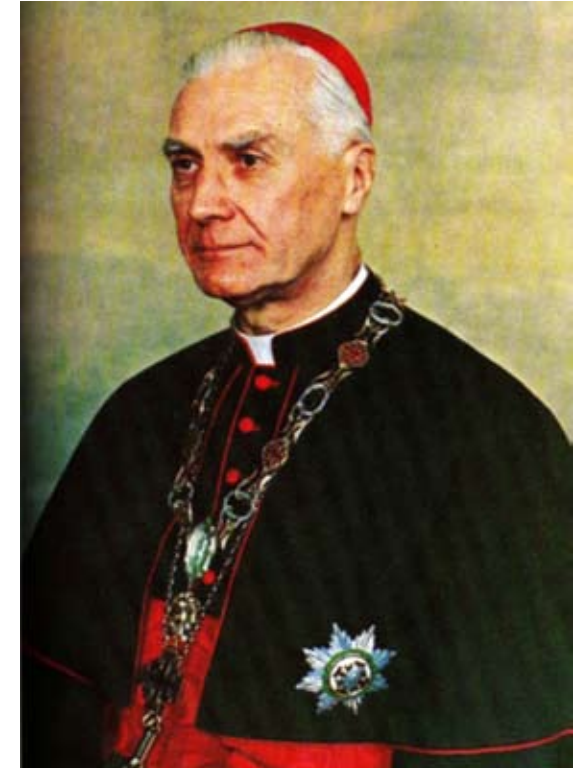
Kardinaal Von Fürstenberg aanwezig bij de viering van het 100-jarig bestaan van Remersdaal.
Bron: www.remersdael.be/1_Cardinal.html

Op 14 maart 1949 werd Maximilien de Fürstenberg benoemd tot titulair aartsbisschop van Palto en tot apostolisch gezant (internuntius) in Japan. Hij was achtereenvolgens apostolisch gezant in Australië, Nieuw-Zeeland en Oceanië, nuntius en deken van het diplomatiek corps in Lissabon alvorens hij in 1962 werd benoemd tot apostolisch nuntius in Portugal. Fürstenberg was één van de deelnemers aan het Tweede Vaticaans Concilie.

Tijdens het consistorie van 26 juni 1967 'creëerde' paus Paulus VI hem tot kardinaal-priester. De kerk Sacro Cuore di Gesù a Castro Pretorio werd zijn titelkerk. Fürstenberg kreeg op 29 mei 1967 in Lissabon zijn rode kardinaalsbaret (Pileolus of Solideo) opgezet door de Portugese staatspresident Thomaz. Hij werd terzelfder tijd prefect van de Congregatie voor de Oosterse Kerken. Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van deze congregatie maakte kardinaal Fürstenberg een rondreis door India, Irak, Syrië, Jordanië, Turkije en Israël.

In 1972 werd hij naast prefect ook grootprior van de Soevereine Militaire Hospitaal Orde van Sint-Jan van Jeruzalem. Dit zou hij tot aan zijn dood blijven. In 1973 legde hij zijn werkzaamheden voor de congregatie voor de Oosterse Kerken neer. Kardinaal de Fürstenberg nam deel aan de conclaven van augustus en oktober 1978 die leidden tot de verkiezing van respectievelijk paus Johannes Paulus I en Johannes Paulus II, zijn voormalig student Karol Wojtyła. In 1988 werd Maximilien ernstig ziek en verbleef hij enige maanden in het Gemelliziekenhuis in Rome. Paus Johannes Paulus II kwam zijn oude docent daar persoonlijk bezoeken. Vandaar werd hij overgebracht naar het ziekenhuis van Mont-Godinne (Yvoir) nabij Namen waar hij op 22 september 1988 aan de gevolgen van een hersenbloeding overleed. Hij werd bijgezet in het familiegraf bij de Franziskanerkirche op de Apollinarisberg te Remagen. Met de in Heerlen geboren kardinaal Maximilien de Fürstenberg ging niet alleen een groot kerkvorst heen maar ook een edelman voorzien van de

illustere kwaliteiten van zijn geslacht en van zijn geest. Hij was charmant en een voortreffelijk luisteraar, een geliefd kerkvorst die diplomatieke gaven met typisch adellijke karaktertrekken verenigde en die wereldwijd talrijke autoriteiten met ontzag vervulde. Tijdens zijn lange en drukbezette leven vergat hij zijn 'Heerlense' geboortegrond niet. Bij verschillende gelegenheden was hij niet alleen in Remersdaal te gast maar bezocht hij ook zijn verwanten en bevriende families in Zuid-Limburg.

* M.L. (Lou) Heynens (1943) is publicist, dichter, beeldend kunstenaar en uitgever. Hij publiceerde in tal van tijdschriften over kastelen, adel en genealogie.

Referenties, literatuur:

Archiv Eggeringshausen, Bestand Nachlass Maximilian von Fürstenberg (2005).
Archiv Dülmen, NRW, Egh. Fam. A. VIII, Bestand Nachlass Maximilian von Fürstenberg (2005).
Genealogisches Handbuch des Adels, Freiherrliche Häuser, Band XV [Limburg/Lahn 1989], 135-177
Andernach, N., *Die Geschichte des Geschlechtes von Fürstenberg im 18. Jahrhundert* [Münster 1979] (4 Banden).
Corten, A., 'Terworm gebied van monumenten en geschiedenis', in: *LvH* 34 (1984), 29-37.
Doppler, P.M.H., 'Bezitters van het huis en leen ter Worm', in: *Msg* 42 (1922), 61-64.
Flokstra, M., 'Kasteel Ter Horst', in: *Kastelen in het Land van Kessel* [Venray 2005], 187-193.
Heynens, Lou, 'Von Fürstenberg 2,3', in: *Adel in 'Limburg' of de Limburgse adel. Geschiedenis en*

Repertorium 1590-1990 [Maastricht 2008], 193-194.
Hommerich, L. van, 'Een huiskapel op kasteel Terworm', in: *LvH* 4 (1954), 8-9.
Hommerich, L. van, 'Over kastelen in het historisch Heerlener land', in: *LvH* 11 (1961).
Jubileumboek 1950-1960, 23-33, Ramakers, E. P.M., 'Eigenaars van kasteel Terworm', in: *Uitgave kastelendag SLK 1999* [Roermond 1999], 31-32.
Ramakers, E.P.M., 'De eigenaars van kasteel Terworm vanaf de late Middeleeuwen', in: *LvH* 49 (1999), 109-129.
Viersen, A., 'Van Middeleeuws versterkt woonhuis tot buitenplaats van allure. De bouwhistorie van kasteel Terworm', in: *LvH* 49 (1999) 83-108.
Viersen, A., 'Nogmaals kasteel Terworm en zijn bewoners', in: *LvH* 50 (2000), 37-44.
Wikipedia.org/wiki/Maximilien-de-Fürstenberg.

DE STAATSMIJN HENDRIK EN HAAR BEDRIJFSLEIDERS

Door Harry Strijkers*

Zeven personen waren verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken bij de staatsmijn Hendrik. Voor velen zijn deze onbekend. Een reden temeer om in deze bijdrage een biografische schets van deze bedrijfsleiders te geven voor zover dit nog niet eerder gebeurde in een voorgaand artikel, voorafgegaan door een zeer beknopte terugblik op de geschiedenis van deze staatsmijn.

Aanleg

In 1911 begonnen de constructiewerkzaamheden voor de schachten van de derde staatsmijn in Limburg, *Hendrik* geheten, bij Rumpen dat nu deel uitmaakt van de gemeente Brunssum. In 1915 kwamen de eerste kolen boven. De Hendrik produceerde hoofdzakelijk gasrijke vetkool voor de cokesproductie. De rest was esskool. In totaal bedroeg de productie - tot aan de integratie met de Emma - 61.203.000 ton. Op het mijnterrein bevonden zich drie schachten. Een vierde stond in de bossen van de Brunsummerheide nabij Nieuwenhagen en deed dienst als ventilatieschacht.

In 1963 werd de staatsmijn Hendrik ondergronds verbonden met de in 1911 in bedrijf genomen staatsmijn Emma, gelegen te Hoensbroek op ongeveer vijf kilometer afstand. Vanaf dat moment was het Staatsmijn Emma/Hendrik. Duizenden mannen vonden hier emplooi. De staatsmijn Hendrik was jarenlang van groot belang voor de ontwikkeling van Brunssum.¹

Leiding

Een dergelijk grote onderneming moest natuurlijk worden geleid. Dat gebeurde door bedrijfsleiders die benoemd werden door de directie van de Staatsmijnen in Limburg. Van de officiële inbedrijfstelling in 1915 tot de integratie van de Hendrik met de staatsmijn Emma in 1963 was de leiding van de staatsmijn Hendrik in handen van achtereenvolgens ir. C.A. van Goudoever de Jongh, dipl.-ing. H. Ritz, dr. ir. Ch. Th. Groothoff, ir. J.B. van der Drift, ir. J.W.C. op den Kamp, ir. J.P.A. Dresen en dipl.-ing. J.J. Posma.²

Ir. C.A. van Goudoever de Jongh

van 6 september 1911 tot 16 februari 1912

Cornelis Albert van Goudoever de Jong was de eerste bedrijfsleider van de staatsmijn Hendrik. Bij het begin van de aanleg was hij al bedrijfsleider van de staatsmijn Emma. Van 1911 tot 1912 gaf hij ook leiding aan de dagelijkse gang van zaken op de Hendrik. Zie voor een uitgebreide persoonsbeschrijving van ir. Van Goudoever de Jongh het artikel 'De staatsmijn Emma en haar bedrijfsleiders' in *Het Land van Herle*, no. 4 2012, 168-178.

Dipl.-Ing. H. Ritz

van 16 februari 1912 tot 1 april 1922

Heinrich Ritz werd geboren te Bremen (D) op 26 december 1874. In 1891 begon hij als zeventienjarige als mijnwerker en werkte hij anderhalf jaar aan het koolfront. In totaal vervulde hij tien jaar lang een leidende functie in het Duitse mijnwezen. Een jaar lang was hij dienstplichtig militair en in die tijd studeerde hij mijnbouwkunde. Bij zijn sollicitatie vanuit Ludwigsdorf op 22 november 1910 mocht hij zich 'Diplom-Bergingenieur' noemen. Op 1 oktober 1911 trad hij in dienst van de Staatsmijnen en vanaf die datum was hij werkzaam als adjunct-ingenieur bij de staatsmijn Wilhelmina met een maandsalaris van honderd en vijftig gulden.³

Zijn benoeming bij de Staatsmijnen in 1911 veroorzaakte destijds nogal wat beroering in het Delfts universiteitsmilieu vanwege het feit dat hij een buitenlander was en deze rel resulteerde zelfs in een ingezonden brief in de Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) van 29 november 1911. Het verantwoordelijke ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel vroeg in een brief d.d. 19 januari 1912 naar aanleiding hiervan opheldering over deze zaak bij de directie van de staatsmijnen. Ook stuurde men een krantenknipsel van de bovengenoemde ingezonden brief mee.⁴ Uit het antwoord van de directie aan de minister blijkt dat de staatsmijnen een tekort hadden aan ervaren mijningenieurs. Delftse kandidaten zouden minstens een jaar nodig hebben om inzetbaar te kunnen zijn. De sollicitatie van Ritz kwam dus zeer gelegen. Met ingang van 16 februari 1912 werd hij gepromoveerd tot ingenieur en

aangewezen als bedrijfsingenieur en bedrijfsleider van de staatsmijn Hendrik. Zijn maandsalaris bedroeg toen tweehonderd gulden. Bijna tien jaar later verdiende hij achthonderd gulden per maand. Om gezondheidsredenen vroeg hij op 17 december eervol ontslag en dit werd hem verleend op 1 april 1922.⁵

Dr. ir. Ch. Th. Groothoff
van 1 april 1922 tot 1 juli 1923

Christiaan Theodoor Groothoff werd geboren op 5 juli 1887 in Manggar, Nederlands-Indië. Hij voltooide in 1910 zijn studie tot mijnningenieur met lof aan de Technische Hogeschool in Delft. In 1916 promoveerde hij aldaar tot doctor in de Technische Wetenschappen. Na een zevenjarige tewerkstelling bij de Billiton-Maatschappij trad hij op 6 januari 1919 in dienst van de Staatsmijnen als adjunct-ingenieur van de Emma. In 1922 werd hij benoemd tot bedrijfsingenieur van staatsmijn Hendrik. In 1923 volgde zijn benoeming tot hoofd-ingenieur in algemene dienst. Zijn aanstelling tot hoofdbedrijfsingenieur volgde op 1 januari 1924. Bij ministerieel besluit werd Groothoff op 15 april 1937 benoemd tot directeur. Van 1947 tot aan zijn pensionering

in 1953 bekleedde hij het voorzitterschap van de Staatsmijnendirectie. Groothoffs werkzaamheden bij de Staatsmijnen begonnen in een periode waarin het nog kleine bedrijf van de Staatsmijnen na de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) uitgroeide tot de grootste mijnonderneming van Nederland. Tijdens de bezetting (1940-1945) werd hij op 1 april 1943 op last van de Duitsers gearresteerd. Na een week werd hij weer in vrijheid gesteld. Na de bevrijding van oostelijk Zuid-Limburg op 18 september 1944 werd Groothoff weer in zijn functie hersteld en op 19 september 1944 hervatte hij zijn werkzaamheden. De Nederlandse regering droeg hem na de bevrijding van Nederland het beheer van alle steenkolenmijnen op. Deze functie vervulde hij met grote plichtsbetrachting. Hij bundelde alle krachten die het herstel van normale bedrijfsverhoudingen moesten bevorderen. Op 1 januari 1949 werd hij op de meest eervolle wijze van deze taak ontheven. Na deze beheerperiode werd de vereniging "De Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg" in het leven geroepen met Groothoff als voorzitter. Deze functie bekleedde hij tot aan zijn pensionering op 1 april 1953. Naast zijn functie bij de Staatsmijnen vervulde Groothoff tal van andere functies. Zo was hij voorzitter van de Geologische Stichting, lid van de Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, bestuurslid van de Stichting Eindhovens Hogeschoolfonds, lid van de Raad van Commissarissen van de N.V. Nederlandse Spoorwegen en curator van het Nederlandsch Economisch Instituut te Rotterdam. Zijn verdiensten voor het bedrijf en de samenleving werden reeds in 1931 gehonoreerd met de benoeming tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Bij koninklijk besluit van 13 september 1946 werd Groothoff benoemd tot

Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. In 1948 werd hij bevorderd tot Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau en vlak voor zijn pensionering in 1953 werd hij nogmaals bevorderd, nu tot Grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau.⁶

Groothoff werd later erelid van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Hij was verder ook erelid van "The Institution of Mining Engineers" te Londen, het Nederlandsch Geologisch Mijnbouwkundig Genootschap te 's-Gravenhage en van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel te Haarlem. Na zijn pensionering in 1953 kon hij terugzien op een periode waarin hij, vaak onder moeilijke omstandigheden, door zijn persoonlijke inzet een belangrijke bijdrage had kunnen leveren aan het snelle herstel en de verdere groei van de staatsmijnen. Groothoff, woonachtig in Valkenburg, overleed op 82-jarige leeftijd op 29 juni 1969.

Ir. J.B. van der Drift
van 1 juli 1923 tot 1 september 1923 (waarnemend)

Ir. Van der Drift was van 1 juli 1923 tot 1 september waarnemend bedrijfsleider van de staatsmijn Hendrik. Toen werd hij overgeplaatst naar de staatsmijn Emma waar hij van 1 september 1923 tot 1 september 1945 de dagelijkse leiding had.

Zijn persoonsbeschrijving staat vermeld in het reeds genoemde artikel in LvH 2012, no. 4.

Ir. J.W.C. op den Kamp
van 1 september 1923 tot 1 september 1950

Johan Wilhelm Cornelis op den Kamp werd geboren in Utrecht op 24 mei 1888 en overleed in Brunssum op 7 september 1950. Na de HBS in Nijmegen te hebben gevolgd in de periode 1901-1907 ging hij naar de Technische Hogeschool te Delft en studeerde hier voor mijnningenieur. Hij studeerde af in 1914. Op den Kamp kwam in dienst bij de Staatsmijnen op 6 april 1915 en begon te werken als sleper. Niet lang hierna werd hij bevorderd tot hulpopzichter en afdelingsopzichter bij de staatsmijn Wilhelmina. In de lijn der verwachting werd hij met ingang van 1 april 1916 bevorderd tot adjunct-ingenieur en hij werkte in die functie bij de staatsmijnen Emma en Hendrik.⁷

Van 1919 tot 1923 was hij ingenieur ondergrondse werken bij de Hendrik en de Emma. Vanaf 1 september 1923 tot aan zijn overlijden in 1950 fungeerde hij als bedrijfsleider van de staatsmijn Hendrik met als functietitel 'Hoofdbedrijfsingenieur'.⁸ In 1949 werd hij koninklijk onderscheiden tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Hij bekleedde diverse bestuurslidmaatschappen in zijn woonplaats. Op den Kamp was ook ereburger van de gemeente Brunssum.⁹

Ir. J.P.A. Dresen

van 1 november 1950 tot 1 maart 1960

Ir. Joseph Pierre Arthur Dresen was bedrijfsleider op de staatsmijn Emma van 1 september 1945 tot 1 november 1950. Daarna werd hij in dezelfde functie benoemd bij de staatsmijn Hendrik. Ook voor zijn persoonsbeschrijving verwijzen we naar het artikel over de bedrijfsleiders van de Staatsmijn Emma in LvH 2012, no. 4.

Dipl.-Ing. J.J. Posma

van 1 maart 1960 tot 1 januari 1965

Diplom-Ingénieur Jacob Johan Posma volgde op 1 maart 1960 ir. Dresen op als bedrijfsleider. Toen de staatsmijn Hendrik op 14 oktober 1963 samenging met de staatsmijn Emma werd Posma de hoogste baas van de combinatie Emma/Hendrik. In het artikel in LvH 2012, no. 4 werd ook zijn portret al geschetst.

* Harry Strijkers is oud-bedrijfsarchivaris van DSM.

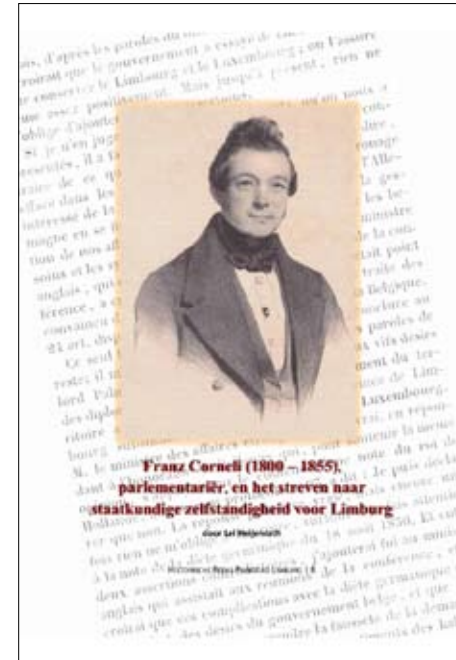
Bronnen en literatuur:

1. Summier chronologisch overzicht geschiedenis staatsmijn Hendrik, Archief van de Staatsmijnen in Limburg, Heerlen, februari 1952. Zie ook: www.citg.tudelft.nl.
2. In 2002 vierde de Koninklijke DSM NV haar eeuwfeest. Als bedrijfsarchivaris, destijds werkzaam bij het Centraal Archief DSM, werd mij in die periode gevraagd om onder andere de website van het Centraal Archief DSM op het Intranet van DSM te "vullen" met historische informatie over het verleden van de Staatsmijnen/DSM. Het resultaat was een stroom aan jaarkronieken over DSM en biografieën van hoofddirecteuren, directeuren, bedrijfsleiders en andere bekende personen met een DSM-verleden. Ook is er toen een door mij geschreven speciaal nummer van *Het Land van Herle* verschenen met de titel "DSM Een Koninklijke Eeuwling. Kroniek van de laatste 25 jaar." Door deze opdracht was het mogelijk om allerlei normalerwijze niet toegankelijke dossiers in te zien met name die van het hoger kaderpersoneel in de beginperiode van de Staatsmijnen.

- De informatie uit deze dossiers was en is de grootste bron bij het schrijven van deze biografieën. Na het beëindigen van mijn dienstverband werd deze historische informatie op een CD gebrand en bleef zo behouden voor de toekomst. Anno 2014 is deze historische informatie ook buiten DSM beschikbaar.
3. RHCL, 17.21 DSM Personeelsdossiers, inv. nr. 401 (niet openbaar).
 4. *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 29 november 1911 Avondblad A
 5. RHCL, 17.21 DSM Personeelsdossiers, inv. nr. 1101 (niet openbaar).
 6. Harry Strijkers, 'DSM Een Koninklijke Eeuwling. Kroniek van de laatste 25 jaar', in: *LvH* 52 (2002), 12-13.
 7. RHCL, 17.21 DSM Personeelsdossiers, inv. nr. 991 (niet openbaar).
 8. 'HBI Op den Kamp 25 jaar Bedrijfsingenieur', in: *Steenkool* 1-9-1948, nr. 16, p. 391.
 9. Hoofdbedrijfsingenieur J.W.C. Op den Kamp overleden, in: *Steenkool* 2-10-1950, nr. 19, p. 450.

AANGESTIPT ...

Door Frans Gerards, Koos Linders, Anita Quaedackers en Wim Nolten

Franz Corneli (1800-1855), Parlementariër, en het streven naar staatkundige zelfstandigheid voor Limburg

Door Lei Heijenrath [Stichting Historische Kring "Het Land van Herle", Heerlen en Historisch Goud – Rijckheydt, centrum voor regionale geschiedenis 2014], 369 pg., geïll., met bijlagen en index. ISBN: 978-90-822416-1-7. Prijs € 24,95.

Het moet voor Heyenrath géén sinecure zijn geweest om een biografie te schrijven over de in 1800 in Rimburch geboren parlementariër Franz Corneli. Daarvoor zijn verschillende redenen. In de eerste plaats oefende Franz Corneli zijn politieke handwerk uit in de eerste helft van de negentiende eeuw. Voor wat de Limburgse geschiedenis betreft, was dit een zeer tumultueus tijdvak. In een zeer korte periode werd de ene staatkundige ontwikkeling afgelost door de andere. Aan de orde komen: de Franse periode, het Verenigd Koninkrijk,

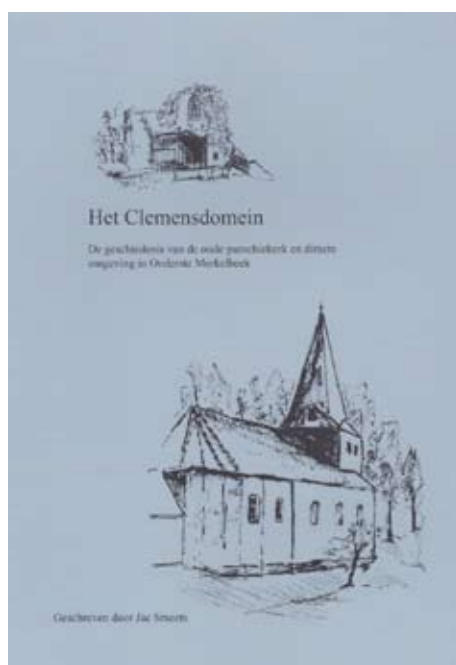
Limburg onder de Belgische soevereiniteit, het hertogdom Limburg als lid van de Duitse Bond en uiteindelijk het huidige Koninkrijk der Nederlanden. De hoofdpersoon heeft die ontwikkelingen niet alleen allemaal meegemaakt maar daarin ook een zeer actieve rol gespeeld. Richting gevend perspectief daarbij was voor hem het streven naar 'eene afzonderlijken, zelfstandigen staat' voor Limburg.

Heyenrath heeft dat allemaal nauwgezet en gedetailleerd beschreven. Hiermee heeft hij voor de lezer een indringend beeld geschetst van de politieke en staatkundige ontwikkelingen die uiteindelijk hebben geleid tot de huidige provincie Limburg. En dat alles is niet zo maar opgeschreven maar bovendien rijk geannoteerd. Wat opvalt, is dat Heyenrath weinig aan het toeval heeft overgelaten. Hij heeft niet alleen een overweldigend aantal bronnen en relevante literatuur geraadpleegd maar, zoals uit zijn nawoord blijkt, heeft hij ook dankbaar gebruik gemaakt van de adviezen van regionaal georiënteerde, professionele historici.

Maar hier manifesteert zich tevens een tweede probleem waarmee Heyenrath moet hebben geworsteld. Het stempel dat de politieke en staatkundige ontwikkelingen op deze studie hebben gedrukt, heeft zoveel aandacht opgeëist dat de persoon van Franz Corneli daarin soms ten onder dreigde te gaan. Heyenrath heeft dat zelf ook aangevoeld. Daarom heeft hij aan het

einde van zijn boek nog een coda toegevoegd, zeg maar een resumé, waarin meer aandacht wordt geschonken aan de persoon van Franz Corneli en zijn privéleven.

Voor de historisch geïnteresseerde lezer - zonder historische opleiding - is dit geen boek dat je zo maar even doorleest. Daarvoor is de inhoud te complex. Die complexiteit wordt vergroot door het grote aantal voetnoten, een enkele keer bijna een halve pagina lang. Voetnoten, alhoewel noodzakelijk, leiden af en dan kost het wel wat extra inspanning om de draad weer op te pakken. Wie zich echter de moeite getroost om dat stukje extra inspanning te leveren wordt rijkelijk beloond met een rijkdom aan informatie over een bijna vergeten periode uit onze Limburgse geschiedenis. [FG]

Het Clemensdomein

De geschiedenis van de oude parochiekerk en directe omgeving in Onderste Merkelbeek. Door Jac. Smeets [Merkelbeek 2014], 112 blz., geïllustreerd, ISBN 978-94-92129-00-0. Prijs: € 15,-. Te bestellen via: bestelling@clemensdomein.nl.

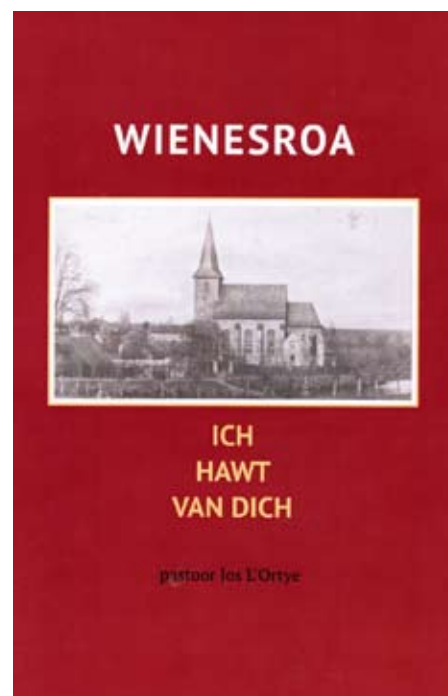
Op 10 oktober j.l. werd het Clemensdomein in Oud-Merkelbeek door de KRO-RKK verkozen tot meest spirituele plek van Nederland. Het Clemensdomein omvat het ommuurde terrein rond het St.-Clemenskerkje. Tijdens de voorafgaande restauratie van de kerk voltooide de auteur zijn boek over de boeiende geschiedenis van dit domein in zijn woonplaats. Het rijksmonument bestaat uit de oude parochiekerk van de St.-Clemensparochie die van 1234 tot 1878 zelfstandig was, de Lourdesgrot, het grafmonument van de adellijke familie de Negri, het oude parochiekerkhof dat nu een parkje is en de ommuringen.

De fundamenten van de parochiekerk van Merkelbeek dateren uit de 10e eeuw. De kerk werd diverse malen uitgebreid en aangepast en heeft tot 1878, toen een nieuwe kerk in Bovenste Merkelbeek werd ingewijd, dienst gedaan als parochiekerk. Daarna werd de oude kerk verbouwd tot nachtkoor waar eerst de monnikengemeenschap van de Benedictijnen en later die van de Karmelieten hun getijden baden en zongen. Het 'oude kerkhof' naast de kerk werd ommuurd.

De Lourdesgrot werd gebouwd in 1887 op initiatief van pastoor Kamps. Op 26 juni 1887 werd de grot onder enorme belangstelling ingezegend. Ze oefende jarenlang grote aantrekkingskracht uit op bedevaartgangers. Na het tweede Vaticaans concilie vertrokken de Karmelieten en verstomde het ook 'Ave Maria' in de Lourdesgrot. Naast de kerk bevindt zich het grafmonument

van het adellijk echtpaar de Negri uit 1859. Hun laatste levensjaren brachten zij door op 'De Vossenhof', tegenwoordig 'Onderste Hof', naast de kerk. Het praalgraf werd onlangs gerestaureerd.

Het klooster van de zusters van het Kostbaar Bloed werd gevestigd in de voormalige pastorie van de kerk. Een deel van het klooster deed dienst als bewaarschool; daarnaast werden in het klooster ouden van dagen verzorgd. Na vertrek van de zusters werd het overgenomen door de Benedictijnen die vanwege de Kulturkampf in Duitsland een basis zochten in de buurt van de grens. De Benedictijnen verkochten het klooster in 1923 op hun beurt aan de Karmelieten. In 1968 werd het klooster opnieuw verkocht en kwam er een particulier bejaardenhuis in: 'Huize Tieder'. De abdijkerk werd in 1975 afgebroken en in 1992 werd het complex ingericht als asielzoekerscentrum en in 2009 werd het gesloopt. Het boek is eenvoudig vormgegeven, maar voorzien van fraaie kleurenafbelingen, zwart-witfoto's en tekeningen gemaakt door de auteur. [AQ]

Wienesroa ich hawt van dich

Verzameling historische opstellen over Wijnandsrade (en een paar over Nuth) door pastoor Jos L'Ortye [Wijnandsrade 2014] (Posterholt 16 augustus 2014). Gebrocheerde uitgave in eigen beheer, A5, geïll. Adres: Hoofdstraat 70, 6061 CE Posterholt. Info: pastoor@roerkerken.nl.

'Dur pastoor' schreef in maar liefst 217 pagina's een 17-tal artikelen bijeengebracht in een handzaam A5-formaat. De titel is afgeleid van een carnavalslied uit 1957 van Zef L'Ortye (1919-2002) dat jarenlang het 'volkslied' van Wijnandsrade was. Naast een naamverklaring (op p. 5) volgen een vijftal genealogische bijdragen over, uiteraard, de familie L'Ortye, Coenen en Quix (p. 9) met vele bijzonderheden en zwart-wit foto's. Verderop volgt een verhaal over confrère Pluimmakers (p. 97) en de koster(s) Coenen met hun voorgangers (p. 119). Daarna komt een verhaal over de Heerlense bankier Hubert Dupont en zijn bemoeienis met Wijnandsrade en baron Pius Wildrich van de Bongard (Walderdorf).

Na het hoofdstuk over de familie's Muijken, Voragen en Lalleman in Swier (p. 137), komen de hoeven Brommelen, Laar, Oude- en Nieuwe Bongard aan de beurt. Een 'Amerikaanse weldoester' wordt belicht (p. 190), naast een 'excellent' asielzoeker op Nierhoven. Het geheel wordt afgesloten met een verhaal over de H. Donatus en de St.-Bavokerk te Nuth (p. 215). Er werden vele historische en genealogische gegevens vermeldt mét bronvermeldingen.

Helaas is het lettertype iets aan de kleine kant. Eerder gaf Jos L'Ortye een boekwerk uit over zijn vorige werkkring te Bleijerheide. Voor alle plaatsen waar hij gewerkt heeft, geldt dat zijn boeken een welkome aanvulling zijn op de lokale historie. Een traditie die hier in ere gehouden wordt. ...'pastoor volhauwe'... [WN]

Die Bockreiter im Roder- und Jülicher Land (Duitstalig)

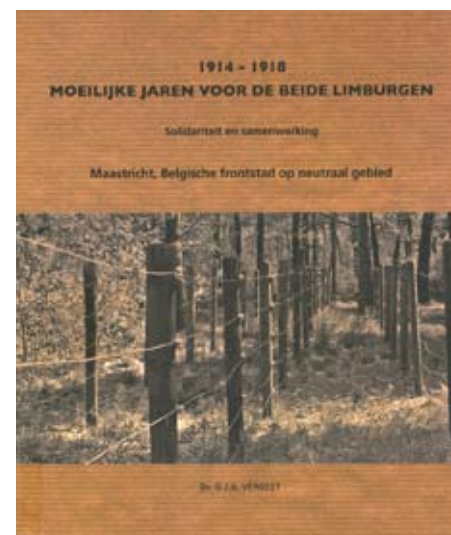
Onder redactie van Rob Hamers, met medewerking van diverse auteurs uit de Euregio en van een voorwoord voorzien door prof. dr. Frank Pohle van de RWTH-Aachen University. ISBN nr. 9789082139037, 2014, 176 pagina's, geïllustreerd, kleurendruk, prijs € 22,95.

De Bokkenrijders behoeven voor de meeste inwoners van deze streken geen introductie. Binnen hun actieradius lag ook gebied dat inmiddels Duits is. In dit boek passeren diverse aan hen toegeschreven misdrijven die aldaar gepleegd werden de revue. De Bokkenrijders opereerden in een gebied dat reikte van Heinsberg tot en met Richterich. Rob Hamers beschrijft het ontstaan van de bende van de gebroeders Douven rondom Merkstein en de activiteiten van de bendeleider, de chirurgijn dr. Jozef Kirchhoffs (die eigenlijk Kerckhoffs heette) in Herzogenrath. Deze in zijn dagen

gerespecteerde geneesheer had ook veel volgelingen uit het gebied dat nu Landgraaf heet.

Daarna volgt een hoofdstuk over de genealogie van de familie Kerkckhoffs. Interessant zijn de fiets- en de wandelroutes door dit gebied langs de Worm waar de beschreven feiten zich afspeelden: waar de Bokkenrijders de beschreven overvallen pleegden en waar ze terechtgesteld werden.

Als laatste wordt gefocust op de overvallen in het land ter Heyden en Richterich. Bij deze overvallen werden de gebeurtenissen gereconstrueerd op grond van getuigenverklaringen en niet op basis van onder tortuur afgedwongen verklaringen van verdachten. Uit deze verklaringen bleek dat de overvallen rijke buit hadden opgeleverd en dat ieders individuele aandeel aanzienlijk geweest moet zijn. Zelfs als er zoals verklaard werd, zo'n zestig personen bij betrokken waren. Wat het historisch gehalte van de Bokkenrijdersverhalen is en of het inderdaad om grote bendes ging, blijft voorlopig onderwerp van studie. De getuigenverklaringen tonen aan dat bepaalde gebeurtenissen feitelijk vaststaan. Zeer interessant voor de liefhebber! Kijk voor meer informatie op www.bokkenrijders.com. [AQ]

1914-1918 Moeilijke jaren voor de beide Limburgen. Solidariteit en humanitaire hulp. Maastricht, Belgische frontstad op neutraal gebied

Dr. G.J.B. Verbeet. Maastricht, 2014. ISBN 9789086663231. 137 pagina's, geïllustreerd, prijs € 19,50.

De beide Limburgen hebben de geduchte Eerste Wereldoorlog beleefd in elkaars nabijheid en in onderlinge solidariteit. Zoals in geheel Nederland werden er humanitaire huzarenstukjes geleverd, waaronder hulp aan Belgische vluchtelingen of militaire geïnterneerden. Echter aan één aspect is in de geschiedschrijving over neutraal Nederland in de Eerste Wereldoorlog geen of nauwelijks aandacht besteed. Het betreft de bereidheid

van meerdere burgers in Limburg, Noord-Brabant en Zeeuws-Vlaanderen om het Belgische verzet in hun strijd tegen de Duitse bezetter bij te staan. In beide Limburgen is nog nauwelijks iets bekend over hoeveel belangrijke steun is geleverd. Terwijl met behulp van deze steun de met hoog voltage geladen vierdraadversperring gepasseerd kon worden om daarna via Nederland waardevolle informatie door te sluisen naar de Britse Secret Service die in Rotterdam een zetel had. Ook in Hasselt zijn activiteiten ondernomen die van cruciaal belang zijn geweest voor het verloop van de Eerste Wereldoorlog. Naast georganiseerde steun aan het Belgische verzet was er in Maastricht ook plaats voor de verzorging van Duitse gewonden. Aan al deze tot nog toe onderbelichte aspecten wordt in dit boek aandacht besteed. Ofschoon de focus op Maastricht ligt, is het boek van Verbeet ook van belang voor 'de rest van Limburg' omdat hij in zijn beschrijving de hele provincie betreft. Het is van belang dat Verbeet aandacht besteedt aan dit verwaarloosde aspect van de Nederlandse geschiedenis. De lezer vindt hier een goed gedocumenteerde beschrijving van het vluchtelingenprobleem in 'La Grande Guerre'; de Eerste Wereldoorlog, inclusief de aanleiding ertoe en de gevolgen van deze oorlog wat betreft het Nederland-Limburgs aandeel. [KL]

Le Limbourg néerlandais, une terre d'accueil. Nederlands Limburg, een veilig toevluchts-oord

Een gezamenlijke uitgave van de provincie Limburg en de Province de Liège. [Liège 2014] 70 p. en 20 uitneembare Ansichtkaarten. Geïllustreerd.

Deze brochure werd uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Liège dans la tourmente', die in 2014 gehouden werd in het Musée de la vie Wallonne in Liège. De brochure is tweetalig (Frans en Nederlands) en schetst in een notendop het beeld van de komst van Belgische vluchtelin-

gen naar Nederland ten tijde van de Eerste Wereldoorlog.

De illustratie op de omslag van de brochure verwijst naar het hoofdstukje 'potlood en prikkeldraad'. Het potlood was tijdens de Eerste Wereldoorlog een onmisbaar communicatiemiddel. Militairen en burgers schreven neer wat ze meemaakten en stuurden brieven en kaarten naar hun achtergebleven familieleden. De brochure schetst de gevolgen van de komst van vluchtelingen voor het dagelijkse

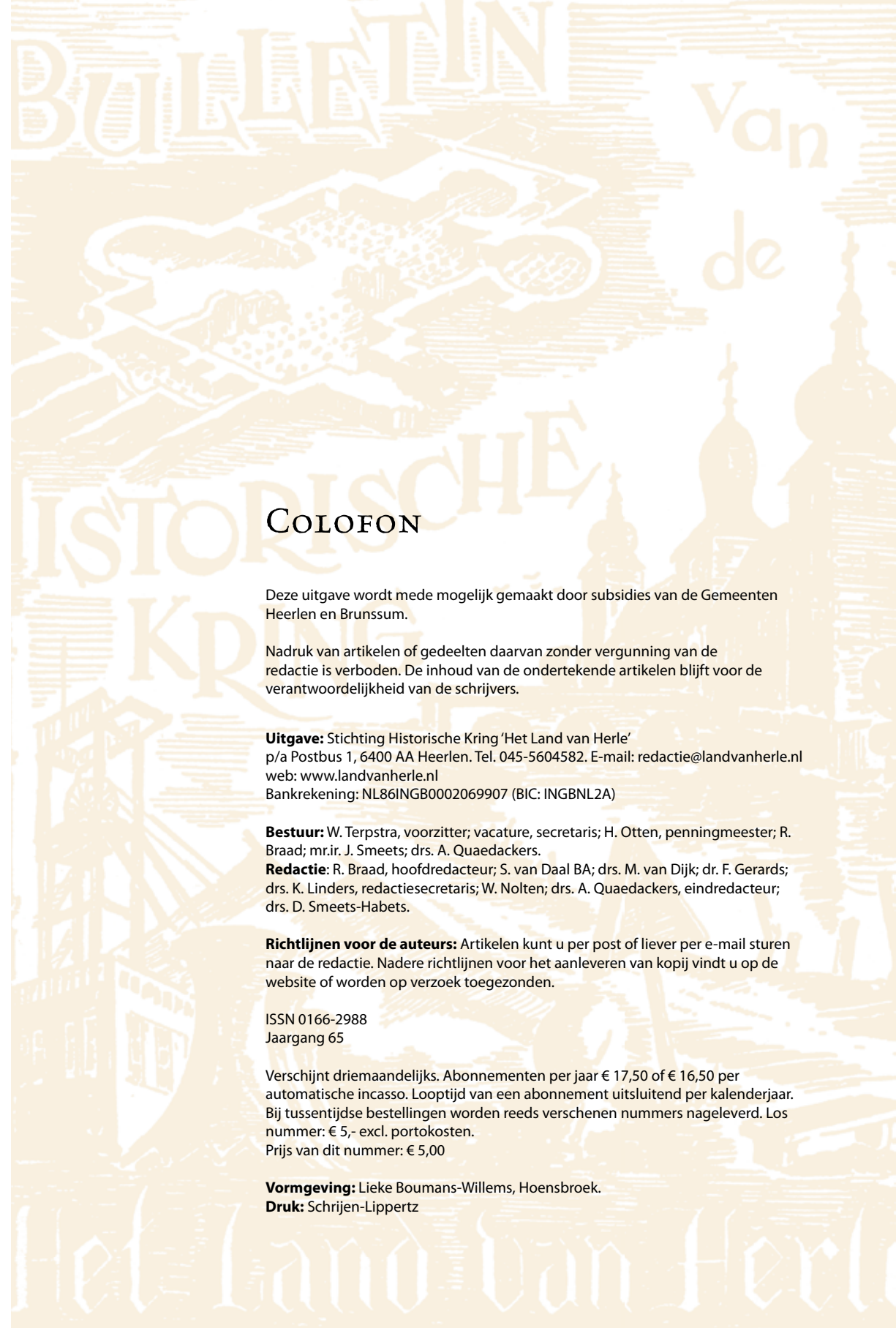
leven in Nederlands Limburg en maakt onder andere melding van de geïnterneerden in en om Heerlen die in de mijnbouwindustrie tewerkgesteld werden (vgl. Wim Nolten, 'Belgische vluchtelingen in 'Kamp Eijgelshoven' te Kerkrade/Hopel', in LVH 1 (2014), 23-26.) De brochure is een goede introductie in dit betrekkelijk onbekende stukje geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. [KL]

Heerlen vertelt: verhalen van de stad

Heerlen, 2015. Met bijdragen van o.a. Sandra Israel, Maurice van Opdorp en Toon Hezemans. 110 p. Geïllustreerd. € 12.50.

Met het 'Heerlen Vertelt POPUP-museum' hebben de samenstellers veel herinneringen en reacties op de stad in het algemeen verzameld. Deze herinneringen, wensen en meningen, aangevuld met foto's en interviews met onder andere Frans Timmermans en Peter Schunck, zijn nu gebundeld in het boek "Heerlen Vertelt: Verhalen van de stad". Verhalen die ook op de door de helaas te jong overleden Maurice van Opdorp ontwikkelde website staan. Gelukkig gaat een werkgroep door met 'Heerlen Vertelt' en kunnen we een vervolg ook op deze bundel verwachten. In deze mooi verzorgde eerste bundel worden markante en bekende plekken in Heerlen besproken zoals La Veneziana waar de gebroeders Belfi de ijsschep hanteerden, de Oliemolen, Hotel Terminus, de Witte Boerderij, de Akerstraat Noord, de 'boulevard van Hoensbroek/Treebeek' en Terschuren. Zonder verhalen geen stad. Het boek 'Heerlen vertelt' en de gelijknamige website houden herinneringen aan Heerlen levend en actueel. En voor wie muizenissen zoekt: het is Bernardinuscollege en niet Bernardinus College. [KL]

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: NL86INGB0002069907 (BIC: INGBNL2A)

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter; vacature, secretaris; H. Otten, penningmeester; R. Braad; mr.ir. J. Smeets; drs. A. Quaedackers.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; dr. F. Gerards; drs. K. Linders, redactiesecretaris; W. Nolten; drs. A. Quaedackers, eindredacteur; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 65

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

